

Dynamisch Perspectief

Ledenblad van de Vereniging voor
Biologisch-Dynamische Landbouw & Voeding

Winter 2013 / 5

Thema: Landbouw & Kunst

Marc Mulders: 'Het leven wandelt een schilderij in'

Dineren met een bolle lepel

BD-Pluktuin: 'Elk gewas heeft jou iets te vertellen'

Dynamisch Perspectief

PATRONEN DOORBREKEN

Het viel ons op, in de redactie. Steeds weer kwam 'De Kunst' ter sprake, terwijl we toch gewoon over landbouw aan het schrijven waren. Wat is dat toch, met landbouw en kunst, vroegen we ons af. We besloten er een themanummer aan te wijden.

Toen we de conceptteksten voor dit nummer bespraken, kwamen we de veelzijdigheid van dit thema tegen. Iets kan 'echt mooi' zijn. Maar soms is het 'alleen maar mooi'. 'Zonnebloemenkunst', typeerde Wim Goris dat laatste, naar de eindeloze hoeveelheid schilderijen en ansichtkaarten van zonnebloemen in Zuid-Franse toeristenwinkeltjes.

Kunst kan je raken door pure schoonheid en harmonie. Of juist omdat het confronteert, de andere kant laat zien, juist niet harmonisch is, patronen doorbreekt. In dit nummer laten we die verschillende aspecten zien, en niet alleen in de inhoud: we hebben de zo vertrouwde (of vastgeroeste?) volgorde van artikelen op zijn kop gezet!

Ellen Winkel, hoofdredacteur,
ellen@schrijfwinkel.nl

Confronterend dineren

6 Diner op bed met irritant bestek

Landbouw *meets* kunst

20 'Met muziek til je het aardse op'

BD-Pluktuin

26 'Elk gewas heeft jou iets te vertellen'

- 03 Alchemie in kunst en landbouw
- 08 Dynamische Keuken
- 10 BD jong: Maureen Klijn en Thijs Beukers
- 12 Winterconferentie 2014
- 13 Biovak 2014
- 14 Onderzoek bedrijfsindividualiteit
- 15 Toekomst zaaien
- 16 Winterconferentie Dornach: Bodemvruchtbaarheid
- 17 CSA conferentie
- 18 Landbouwcursus als inspiratiebron
- 20 Waar kunst en landbouw elkaar ontmoeten
- 24 Gluren bij de burens
- 26 Portret: De BD Pluktuin
- 31 Perspectief
- 37 Agenda
- 38 Colofon en Leden-service
- 39 BD juwelen

Alchemie in kunst en landbouw

Marc Mulders in zijn atelier te Baest

Aquareel

Marc Mulders (1958) is Brabants bekendste beeldend kunstenaar. Sinds 2008 woont en werkt hij op Landgoed de Baest in Oostelbeers, niet ver bij ons vandaan.

Daar ontstaan in zijn atelier in de grote landbouwschuur zijn schilderijen, aquarellen en collages. Daarnaast fotografeert hij en maakt hij glas-in-lood objecten en ramen, zoals een raam in de Sint-Janskathedraal in Den Bosch. De thema's in het werk van Marc zijn de natuur en zijn geloof, tegelijk ook zijn inspiratiebronnen.

Bij een bezoek aan ons bedrijf (De Groenen Hof in Esbeek) vertelde Marc dat hij elke dag begint met hardlopen door de bossen en velden rondom zijn boerderij. Tijdens het rennen eert hij de schepping in dankbaarheid en verwondering en bidt hij. Later in zijn atelier komt de natuur in opgetilde vorm op zijn schildersdoek terug. Hemel en aarde worden daar samengebracht door de kunstenaars-hand. In de zomer schildert hij bloemen, in

in de biologisch-dynamische landbouw: de essentie van het leven opsporen en die willen ondersteunen en stimuleren. En de levensprocessen helend en voedend maken door materiële en geestelijke wetmatigheden samen te brengen en te verbinden. Dat doen we onder andere met de preparaten. In de natuur komt bijvoorbeeld de combinatie van kiezel in een koehoorn niet voor, maar doordat wij als mensen deze twee samenbrengen, ontstaat een alchemie en een krachtwerking. Daardoor wordt het bedrijfsorganisme en zo ook de plant en dus ook ons voedsel meer geestdoorlicht, een 'ik', een individualiteit, die niet alleen ons lichaam voedt, maar ook ziel en geest. Vooralsnog is het een mysterie, maar wel een mysterie om te vieren. Zo heb ik dat eind september in ieder geval beleefd, op de dag dat we met zo'n twintig mensen in feestelijke stemming preparaten maakten. Terug naar Marc Mulders. Verbonden als hij is met natuur, dier en landschap, heeft hij

'Soms zie ik hoe het leven een schilderij binnenwandelt'

Kunstenaar Marc Mulders brengt een bezoek aan Gineke de Graaf, tuinder en preparatenmaker. Ze ontdekt een verwantschap tussen wat hij doet en wat zij doet; hoe ze beide van natuur cultuur maken, op zoek naar de essentie. *Tekst: Gineke de Graaf / Beeld: Marc Mulders*

de winter wild. "Het leven, het mysterie van het leven, dat probeer ik tevoorschijn te halen. Soms zie ik hoe het leven een schilderij binnenwandelt. De schoonheid, die wil ik vieren. Was mijn werk vroeger nog wel eens een aanklacht tegen leed of lelijkheid, nu wil ik eerder troost en heling bieden aan de beschouwer van mijn werk."

Terwijl Marc vertelt over het scheppende proces in de kunst, ontdek ik een verwantschap, een parallel met wat we nastreven

als bijdrage aan het burgerinitiatief 'Megastallen Nee', de sfeervolle fotoserie 'Baest, geheim landschap' gemaakt. Hij wil hiermee laten zien hoe waardevol de schoonheid van dit landschap is en hoe belangrijk het is dit te behouden. Trouwens, op Landgoed de Baest zijn mogelijkheden voor een BD-boer of tuinder ...

Kijk voor meer werk van Marc Mulders op www.marcmulders.com

Bij de Beerze te Baest ('Buitenatelier')

'Ik wil mensen confronteren'

Elk seizoen organiseert Martin Kullik 'Steinbeisser Experimental Gastronomy', een 5-gangen diner van zuiver plantaardige en inheemse biologisch(-dynamisch)e ingrediënten. Verrassende gerechten worden in een ongebruikelijke setting geserveerd met een intrigerend maar ongemakkelijk bestek. Ilse Beurskens maakte het mee. *Door Ilse Beurskens-van den Bosch, natuurvoedingskundige*

Op een zwoele avond in augustus liep ik samen met twee vriendinnen een ruime kamer binnen in het Lloyd Hotel in Amsterdam. Het eerste wat we zagen waren spierwit opgemaakte bedden. Gastheer Martin Kullik, een jonge man die zowel rust als enthousiasme uitstraalde, begroette ons met liefdevolle aandacht. We konden plaats nemen op één van de bedden. Dat riep direct al vragen, verwachtingen en weerstand op. Na een aantal ongemakkelijke houdingen, schopten we onze schoenen uit en kropen we met z'n drieën in bed. Ik dacht: 'We zullen ons eten met een rietje moeten drinken. Hoe kun je anders liggend eten? Of zullen we elkaar moeten voeren?' Eén van mijn bedgenoten had as-

sociaties met een ziekenhuis. Een vrouw in korte, strakke rok deed haar best om elegant te kunnen zitten. Een man strekte zijn rug met een pijnlijk gezicht. Ik begon mij zorgen te maken. Hoe houden we dit vijf gangen vol?

Tomaat met bolle lepel

Martin deelde het voorgerecht uit op een dienblad: een tomaat gevuld met rucola, walnoten en basilicum in een klein schaal-tje waar de tomaat alleen met zijn kontje in paste. Het zag er verrassend uit omdat de tomaat groter was dan het schaal-tje waarin het geserveerd werd. Het stond als een groot ei in een klein eierdopje. Het bouw-werkje nodigde in eerste instantie uit tot fotograferen.

D Y N A M I S C H E

K E U K E N

'Er zijn drie culturen die elkaar aan tafel ontmoeten. Voor het lichaam is er de cultuur van de voedselbereiding. Voor de ziel is er de cultuur van de inrichting, de aankleding van de tafel, de kamer, onze kleding en ons gedrag. Voor de geest is er de cultuur van ons gesprek.'

Uit 'De twaalf zintuigen'
van Albert Soesman.

Iedereen stond op om foto's te maken. In een prachtig gekleurde kring lagen grote, bolle lepels. We zochten er eentje uit voor onze toemaat. Het bleek een hele opgave. Hoe eet je een tomaat met een enorm bolle lepel zonder te morsen? Dat is een belangrijke vraag wanneer je geen bord en geen tafel tot je beschikking hebt en wel je zondagse kleren aan. We drukten, duwden en beten, keken van elkaar af en knoelden. Maar wanneer uiteindelijk de tomaat genuttigd was, werd je beloond met een heerlijke komkommer-gazpacho in het eierdopje.

De volgende gang was een speltbroodje met bonenpaté van Friese woudboontjes, rood hoorntjeswier, sla en eetbare bloemen. In-

middels waren alle lepels weer afgewassen en kon je er opnieuw één uitkiezen. Ik liet mijn beurt voorbij gaan. Gelukkig kon je dit gerecht gemakkelijk met je handen eten. Martin vertelde enthousiast over het rood hoorntjeswier dat in de Oosterschelde ge-oogst is. Het lijkt een beetje op zeekraal. Het is minder sappig, iets steviger, het is rood en heerlijk zilt van smaak. Hij vertelde dat je in de Oosterschelde ook dulse (een rode alg) en zeesla kan vinden. Mijn culinaire hartje ging sneller kloppen.

Het daarop volgende gerecht bestond uit twee gebakken aardappels, waarvan één heel mooi flinterdun ingesneden met gemarineerde rauwe oesterzwammen. Een hoera voor de kok!

Zwarte gerst

De derde gang was het hoofdgerecht. Zwarte gerst-risotto met geroosterde maïs en wortelmousse versierd met dunne plakjes courgette en koolrabi, twee sperziebonen gerold in een dun plakje twee-kleuren-biet, een radijsje gepikkeld in duindoornsap en een worteltje omhuld door prei pronkten op een bord. Martin vertelde trots over de Doornik Natuurakkers in Bemmelen waar oude graansoorten worden gekweekt, zoals deze zwarte gerst. Hij vertelde over de plannen daar om saffloerolie te persen van de distels die groeien langs de akkers. Deze zal dan ook bij de Steinbeisser maaltijden gebruikt gaan worden. Een inheems plantaardig vet

'Iets dat leeft heeft samenhang: alles dat er in zit heeft met elkaar te maken. Elke vezel, elk stofje of beweging heeft zijn plaats en staat in dienst van het geheel. De 'puzzelstukjes' die je zintuigen verzamelen tijdens het eten komen dan 'uit dezelfde doos' en worden op natuurlijke wijze ingevoegd in wat er al aan leven is.'

Johanna Priester, huisarts

is niet makkelijk te vinden, maar Martin is het gelukt. In deze maaltijd is een walnotenolie gebruikt van Nederlandse noten die geperst zijn bij Mobipers in Zoelen.

Tijdens deze gang verraadde de kok haar afkomst. Martin nodigt elke keer een andere kok uit en dit weekend kookte Bini Sharman. Ze is een macrobiotische kok, hoorden we later, en dat proefden we. Ze vertelde na een welverdiend applaus aan het einde van het diner dat het niet makkelijk was zonder sosisaus te koken, vandaag een 'verboden ingrediënt' omdat het niet uit Nederland komt. Ik merkte dat ik wat meededogen voor haar voelde. Je zult toch dagen bezig zijn om met een moeilijke opgave een zeer smakelijk diner te maken en dan krijgen je gasten een onmogelijk bestek voorgeschoteld. Ik geloof niet dat ik het zou pikken. Het toetje was overheerlijk. Het was gemaakt van haver en hazelnoten, warme pruimen in vlierbessenwijn en een bessensaus. Onbeschaamd likte ik

mijn vingers af die mij geholpen hadden om van het nagerecht te genieten.

Dienen of confronteren

Tussen de gangen door was er ook een lezing van Ineke Fienieg, natuurvoedingskundige. Zij vertelde over de kwaliteit van biologisch-dynamische producten en over de overeenkomst tussen de BD-gedachten en kunst. Die ligt in het waarnemen. Ineke was eens op een excursie bij Warmonderhof in Dronten: "We stonden voor een stukje land en keken naar een bepaald onkruid. We vroegen ons af: wat wil deze plant vertellen over de grond? Wat heeft deze grond nodig? Wat wordt hier gewild? Deze vraagstelling, deze manier van zorgvuldig observeren, zie ik ook bij de kunstenaar:

Wat wil dit stuk klei worden? Welke vorm zie ik in dit stuk hout? Wat past in deze ruimte? Welke vorm vraagt deze nagedachtenis?"

Ik keek nog eens naar de bolle lepels. Een maaltijd wil gegeten worden. Een tafelgast wil zijn maaltijd eten. Ik dacht aan het klas-sieke voorbeeld op de vrijeschool: speelgoed of gereedschap moet het echt doen. Wanneer kinderen spelen of werken mag een schep niet ombuigen. Dat werkt verwarrend. Zo werkt het ook in onze spijsvertering. Een zoete smaak belooft koolhydraten. Wanneer deze dan niet in de maaltijd zitten, zoals bij gebruik van chemische zoetmiddelen, neem je je spijsvertering in de maling. Wat zou er gebeuren met je spijsvertering wanneer je lepel het eten tegenwerkt?

'Hoe benoem je het wezen van de kunst, de echte waarde ervan? Misschien stelt zij ons vragen die moeilijk te beantwoorden zijn, maar zó belangrijk om over na te denken.'

De Toneelmakerij

Het viel mij op dat mijn irritatie lang niet door iedereen gedeeld werd. De sfeer was wat lossier geworden. Meer mensen hadden hun schoenen uit gedaan en hingen op hun bed alsof ze thuis waren. Ze waren in een ontspannen conversatie met hun bedgenoten. Eén van onze buurvrouwen vertelde dat ze met een uiterst geduld en precisie de gerechten met deze bolle lepels gegeten had. Ze zei: "Ik heb de gerechten goed geproefd omdat het eten zo langzaam ging." Een ander die één van de lepels van de kunstenaar heeft gekocht: "Ik ben me bewust geworden hoe fijn mijn gewone lepels thuis zijn. Daar ben ik deze lepel dankbaar voor. Ik vond het een geweldige ervaring." Dit is waar Martin het voor doet: "Ik wil mensen confronteren." Het bolle bestek is ontworpen door Jin Hyun Jeon. Het is haar afstudeerproject voor de Design Academy in Eindhoven. Martin: "Het kleurrijke bestek ontwierp zij om te laten zien hoe onze smaak afhankelijk is van onze ogen. Zo proeven mensen die met haar

roze lepels vla eten, frambozen. Ik vind dat geweldig! Bij de lente-editie hadden we lepels met een ruw oppervlak. Dat gaf een vreemd mondgevoel. Ik vind het leuk om te zien hoe de één zich ergert, de ander er een sport van maakt om de lepel goed te kunnen gebruiken en weer een ander mij om een gewone lepel vraagt. En deze krijgt hij natuurlijk." Dit laatste is voor mij een eye-opener: daar heb ik helemaal niet aan gedacht! Heb ik toch ook een mooie les geleerd.

Steinbeisser

Martin is opgegroeid in Duitsland en Portugal en woont sinds twee jaar in Nederland. Hij is mode-ontwerper en altijd geïnteresseerd geweest in kunst. Het is zijn passie om verschillende disciplines met elkaar te verbinden. Zo organiseert hij al jaren projecten met sieraden en dans. Martin: "Het is moeilijk om verschillende disciplines met elkaar te combineren. Mensen vinden het raar. Daar komt de naam Steinbeisser vandaan. Het is de naam van een personage uit het boek *The never ending story*. Mijn opa las het verhaal voor en verzon nieuwe verhalen met de Steinbeisser in de hoofdrol. Het staat voor het onmogelijke toch doen."

De Steinbeisser diners organiseert Martin ook in Lissabon, Berlijn, Frankfurt, Wenen en Stockholm. Martin: "In Portugal halen we de krant: een pagina-groot artikel, maar er komen nauwelijks mensen. Hier in Nederland zijn de culinaire journalisten niet geïnteresseerd, maar in Amsterdam lopen de avonden het beste. Het is vaak vol."

Op zijn 17e is Martin voor het eerst in aanraking gekomen met biologisch eten. Sinds 2011

eet hij voor 95% biologisch-dynamisch en 100% plantaardig. Martin: "Ik wil de BD-landbouw graag ondersteunen." Bij biologisch-dynamische tuinderij Land en Boschzigt en in een tuin in Amsterdam werkt hij mee op de akkers, kweekt oud-Hollandse rassen en zaait kruiden voor de Steinbeisser diners. Martin: "Ik wil me het BD-principe eigen maken. Ik wil het begrijpen, voelen en meemaken. Voeding heeft een steeds grotere rol in mijn leven en in mijn werk. Ik ben nieuwsgierig naar wat er allemaal in Nederland verbouwd wordt of geoogst kan worden. Dat is meer dan we denken. Het is onbekend dat je Nederlandse oliën en peulvruchten kunt kopen, net zoals dat er eetbare wieren in de Oosterschelde groeien. De wieren in de winkel komen uit Frankrijk of Japan. Er zijn drie graantelers - van Zanten Graanbedrijf in Groningen, Doornik Natuurakkers in Bemmelen en De Stadshoeve in Amsterdam - die hun werk kunnen doen, omdat de Duitse Consequente Biobakker hun graan afneemt. Deze Nederlandse granen gaan dus naar het buitenland. Daar wil ik bekendheid aan geven. Vandaar de opdracht aan de koks om alleen maar inheemse producten te gebruiken. Het is niet makkelijk maar het kan. Dat wil ik laten zien." 🌱

De volgende Steinbeisser gastronomie is op 21, 22 en 23 februari, info en opgave: www.steinbeisser.org

Voor het bestellen van zeewier: Zeelandse zeewierhandel, kruijisse@hetnet.nl, 06-13441710

Voor wandelingen, excursies en brood: Doornik Natuurakkers in Bemmelen, www.doornik-natuurakkers.nl

Column BD-jong:

A large, stylized, white cursive signature or logo that overlaps the text 'Column BD-jong:' and extends into the upper right portion of the image.

Maureen Klijn en Thijs Beukers

BD-jong nodigt elk nummer een jongere uit voor een persoonlijke beschrijving van zijn of haar ideale boerenbedrijf. Maureen Klijn wil koeien en theater combineren, met Thijs Beukers (beide 30 jaar) als boer aan haar zijde.

Tekst: Maureen Klijn / Eigen foto (gemaakt in Sisterdale, Texas)

Van jongs af aan wil Thijs boer worden. Zelf praat ik al mijn hele leven met dieren. Als 'paardenmeisje' kon ik uren bezig zijn met het verzorgen en trainen van paarden.

Na 10 jaar Amsterdam misten Thijs en ik het contact met de natuur. In de stad gaan de seizoenen grotendeels aan je voorbij ofervaar je ze als noodzakelijk kwaad, in plaats van nuttig onderdeel van een groter geheel. We droomden over buiten wonen, een simpeler leven waarin de dingen gaan 'zoals ze moeten gaan' en rustig herkauwende koeien. Waar het eerst onmogelijk leek, kwam Landgoed en Woonvereniging Thedinghsweert, de 'oude' Warmonderhof, op ons pad. Nu wonen we daar met veel plezier en studeren we parttime aan Warmonderhof.

Dromend over de toekomst zie ik ons ooit samen met een ander stel op een gemengd boerenbedrijf wonen, waar we zoveel mo-

gelijk biologisch-dynamisch werken. Een bedrijf met groenteteelt en granen als spelt, waarvan we brood en taart verkopen in een theetuin. Met sap van onze eigen hoogstam fruitbomen, waar onze kippen onder scharrelen. Natuurlijk hebben we dan ook een kleine kudde vleeskoeien of buffels voor melk (kaas). Een beeld dat ik koester van een reis naar Texas: er lopen koeien in een groot natuurgebied en wij halen ze op te paard. Thijs kan in ieder geval al blijven zitten in draf!

Dit wil ik - ik ben regisseur en theaterdocent - graag combineren met theater, lezingen en workshops. Theater vraagt hetzelfde als landbouw: je verbinden met de ander en de omgeving, luisteren en kijken, intuïtief werken, creatief zijn en in kunnen spelen op veranderingen. Ik denk momenteel mee over een project in Malawi dat theater en natuur-educatie met elkaar wil verbinden.

In Tiel ben ik bezig met het opzetten van een biologische stadsmoestuin en met diezelfde groep mensen werk ik tegelijkertijd aan een theateervoorstelling. Het voedt elkaar.

Het liefst zou ik een mooie plek willen creëren met overnachtingsmogelijkheid, waar mensen naartoe komen voor rust en inspiratie, maar ook voor voorstellingen en concerten. Door het kleinschalig te houden, samen te werken met anderen en nevenactiviteiten te ontwikkelen, is er ruimte voor verdieping. Zo genereren we inkomsten uit verschillende dingen. Mogelijk pachten we grond of delen we het met een bestaand bedrijf. Op de plek waar we nu wonen heb ik geleerd dat je niet alles zelf hoeft te bezitten; juist van dingen delen met elkaar leer je. Mensen doen het werk waar ze het beste in zijn. Wie weet realiseren we onze dromen hier en blijven we er nog heel lang wonen. ☺

Wil jij ook zo'n column schrijven?
Mail dan naar bdjong@bdvereniging.nl

Winter
conferentie
2014

Bodemvruchtbaarheid als vrucht van de landbouw

'Eenendertig jaar geleden begonnen we hier met, volgens de gangbare bemestingsnormen, een veel te laag fosfaatgehalte. En als je het doorrekent voeren we met de oogst feitelijk zelfs fosfaat af. We hebben nooit fosfaat toegevoegd, maar wel gezorgd voor gezonde koeien die gezonde mest leveren. De gewassen groeien prima, jaar in jaar uit.'

Piet van IJzendoorn, boer Zonnehoeve

'Steeds vaker ging ik kuilen graven, samen met boeren, om de bodemstructuur en het bodemleven in akker of weide te bekijken. Dan krijg je oog voor de waarde van organisch materiaal: als voeding voor het bodemleven en als bijdrage aan de bodemstructuur.'

Jan Bokhorst, onderzoeker GaiaBodem

'De bodem onder mijn bedrijf is in twintig jaar mijn beste vriend geworden. Op mijn ronde door de tuin heb ik altijd een schop bij de hand.'

Harald Oltheten, fruitteler De Ring

In de biologisch-dynamische landbouw is het verzorgen van de bodemvruchtbaarheid een centraal thema. Daar draait het om. Wat heeft de biologisch -dynamische landbouw aan inzichten en ervaring te bieden als het om bodemvruchtbaarheid gaat? Hoe is de stand van zaken? Wat heeft 90 jaar BD-landbouw en onderzoek opgeleverd? Over dit thema hebben in 2012 en 2013 vier werkbijeenkomsten

plaats gevonden waar boeren en onderzoekers hun ervaringen hebben uitgewisseld. Er vinden voorafgaand aan de winterconferentie nog twee bodembijeenkomsten plaats: op **11 januari 2014**, Zonnehoeve Zeewolde en op **15 februari** op een nog nader te bepalen plaats.

De ervaringen die in deze werkbijeenkomsten verzameld zijn monden uit in de winterconferentie 2014. Deze wordt gehouden op woensdag **26 februari** in Merckplas en op zaterdag **15 maart** in Dronten. Een volledig programma is binnenkort te vinden op de website. ☺

Informatie en aanmelden via
www.bdvereniging.nl.

(foto: Marianne Polhout)

Doorlopende presentaties tijdens BioVak

Twaalf zintuigen op het BD/Demeterplein

Tekst: Bert van Ruitenbeek

Het BD/Demeterplein op de BioVak van Stichting Demeter, de BD-Vereniging, Warmonderhof en Stichting Grondbeheer staat op 22 en 23 januari in het teken van het waarnemen. Op het plein zijn doorlopende presentaties over bijen, preparaten, de betekenis van stromend water, compostering, zaadgoed, voedingskwaliteit en bodemleven, allen gerelateerd aan aandachtig waarnemen. Onder de titel 'Twaalf zintuigen' is aan de hand van onderscheidende kenmerken van de biodynamische landbouw te ervaren hoe je een 'levende landbouwcultuur' ontwikkelt en hoe je daarmee de kwaliteit van het bedrijf verbetert.

In 2014 is het 90 jaar geleden dat Rudolf Steiner de Landbouwcursus gaf. Zijn waarnemingen zijn nog steeds levend en actueel. De twaalf zintuigen die Rudolf Steiner onderscheidt, zijn van waarde om op een veelzijdige manier de wereld om ons heen te leren kennen. Reuk, smaak, zien en horen zijn bekend en vertrouwd. Maar ook bijvoorbeeld beweging, evenwicht en tast kunnen als zintuig worden ingezet.

Een goede boer is een goede waarnemer. Levensprocessen laten zich niet vangen in formules, maar vragen erom begrepen te

worden door zintuigelijke waarnemingen. Dat geldt voor de boer, maar evengoed in de verwerking en zeker in de keuken.

Naast de demonstraties is er ruimte voor uitwisseling en vragen aan de organisaties over opleidingen, cursussen, intervisie, collegiale toetsing, omschakelen en gebruik van promotiematerialen in winkels. Bezoekers aan het plein kunnen meedoen aan een prijsvraag waarbij totaal tien Demeter pakketten worden weggegeven. Naast de activiteiten op het BD/Demeterplein zijn er op de BioVak verschillende workshops over 'Doorschakelen naar Demeter' en over bedrijfsindividualiteit en bedrijfsopvolging. ☺

Op het BD/Demeter-plein in 2013
(Foto: Dick Boschloo)

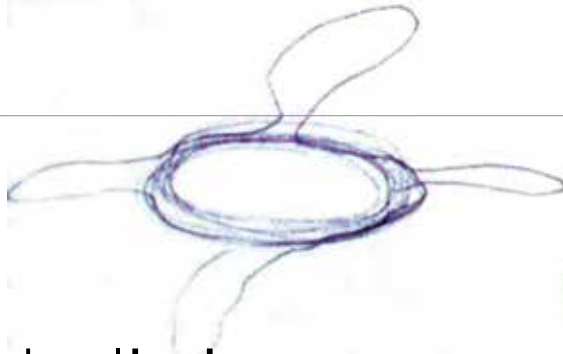

Full colour na misdruk

Helaas is er bij het vorige nummer van Dynamisch Perspectief iets misgegaan tijdens het drukproces. Daardoor waren grijze teksten deels onleesbaar, foto's waren vaag en achtergronden van kaders ontbraken. Je kunt dit nummer (DP2013-4) in de vorm zoals het bedoeld was bekijken op www.bdvereniging.nl/dp. Nadat we onze lezers moesten teleurstellen met een minder mooi nummer, willen we jullie nu verrassen met een extra mooi nummer, geheel in full colour.

De redactie

Onderzoek bedrijfsindividualiteit

"Ik heb met een schaapherder in Spanje gelopen. Voor mij was het doel van de dag de volgende slaapgelegenheid te bereiken. De herder had als doel de kudde bij elkaar te houden. Dat was ongelooflijk ingewikkeld voor mij. Wanneer we goed afgestemd waren haalden we beide doelen. Maar het liep ook wel eens anders. Dan overnachtten we onder de blote hemel met alle dieren in leven, of een keer bereikten we de hut met veel uitval." Jorien Quirijnen neemt deel aan de Excursie Bedrijfsindividualiteit bij de winkel Buys&Ko in Wageningen en beschrijft deze ervaring naar aanleiding van de rondleiding.

Inno Kock vertelde over het streven om van de winkel een Lazuur-Foodcommunity te maken: een marktplaats van producenten en bezoekers. Direct bij de producent in te kopen geeft een prijsvoordeel voor klant én producent. Dat is een leuk bijeffect. Primair staat het samenwerken vanuit een relatie. "Of ik geloof dat je zo een duurzame maatschappij mogelijk maakt? Nee, dat geloof ik niet, ik weet het zeker." Inno zegt het met een glimlach op zijn lippen en vervolgt zijn rondgang langs de grootverpakking laurierbladeren, de brandroderunderenkaas, de honing uit De Ommuurde Tuin én uit Roemenië. Want di-

rect bij de producent inkopen hoeft niet perse te betekenen dat je alles uit de buurt haalt. 'Omlopend omarmen', met het beeld van een herder die zijn hond rond de kudde laat cirkelen om ze bij elkaar te houden, dat was de dynamiek waar Jorien op kwam. Haar eigen ervaring bracht haar tot de aanbeveling goed af te wegen wanneer je kiest voor de omweg en wanneer je kiest voor straight forward. Buys&Ko koopt nu circa 25% van het assortiment in bij producenten waarmee de winkel een directe relatie heeft. Dat percentage stijgt met de dag.

Elke maand - 's middags op de tweede donderdag - organiseert de BD-Vereniging een Excursie Bedrijfsindividualiteit naar een bedrijf in Nederland of Vlaanderen. Op het bedrijf onderzoeken we met elkaar welke indruk van de eigenheid van het bedrijf we kunnen krijgen én hoe we dat vertalen naar mogelijkheden voor nieuwe ontwikkelingen. Op 9 januari zijn we te gast op De Stadshoeve in Zunderdorp bij Amsterdam en op 13 februari op 't Hof Eindelienghe in Ritthem bij Vlissingen. Zie voor het programma de website bdvereniging.nl. Voor aanmelden en informatie: lucambagts@bdvereniging.nl - 06 48017828. ☺

< Al tekenend, krabbelend tast Jorien af welke kwaliteit de dynamiek heeft van natuurvoedingswinkel Buys&Ko: 'omlopend - omarmen'

Veranderingen bij BD-jong

Marijke Preller heeft twee jaar lang BD-jong vertegenwoordigd in het bestuur van de BD-Vereniging en in de praktijk. Ze nam deel aan de organisatie van het jongerenweekend en verzorgde de jongeren-rubriek 'Het ideale bedrijf van ...' in dit blad. Om zich meer op haar studie op Warmonderhof te kunnen richten, legt ze die werkzaamheden neer. Klarien Klingen gaat nu met anderen het jongerenweekend organiseren in maart 2014. De plaats in het bestuur is nog open. Voel je daarvoor? Neem contact op met een van de bestuursleden, of met Luc Ambagts: luc@bdvereniging.nl, 06 48017828.

Toekomst Zaaïen

'Zaaïen en het gebaar van de zaaier heeft altijd al tot de verbeelding gesproken: Van Gogh schilderde het, dichters dichtten erover en ook in religie is het terugkerend thema. Het is een aardse bezigheid met een grote spirituele kracht. We brengen het zaad vol licht en kiemkracht in de schoot van moeder aarde in afwachting van het nieuwe dat komen gaat.'

Dit schreven Rinske Kreukniet en Angélique Berger, imkers van Immeke, bij de uitnodiging om Sint Jans rogge te komen zaaïen op Landgoed 't Hemeltje in Bathmen. Ondanks het gure herfstweer kwamen er negentig mensen op af. Waarom doen deze imkers mee aan Toekomst Zaaïen? Omdat ze voor

hun bijen Weissenseifener hangkorven en strokasten willen vlechten. Dit traditionele roggeras kan wel twee meter hoog worden en het stro is gladder en harder dan andere soorten stro. Daarom is het bij uitstek geschikt om mee te vlechten. De roggekorrels zijn gemengd met zaad van traditionele akkerbloemen, want diversiteit op de akkers is van levensbelang voor bijen.

En de rogge zelf? 'Die laten we malen in de plaatselijke windkorenmolen De Leeuw. Van het roggemeel en een beetje honing bakken we lekkere honingkoeken! Voor gezonde koeken met een goed verhaal. En niet te vergeten - heel belangrijk! - een deel van de mooiste roggekorrels houden we achter.

Het laatste en beste deel van de oogst wordt weer prijsgegeven aan de aarde: dat is weer het zaadgoed voor de volgende keer, voor een mooie oogst in de toekomst!

Toekomst Zaaïen is een internationaal evenement en wordt in Nederland georganiseerd door Stichting Demeter, de BD-Vereniging en Stichting Zaadgoed. In Nederland en Vlaanderen hebben in alle weekenden van oktober ongeveer 650 mensen meegedaan aan het zaaïen op dertien bedrijven. Het initiatief is geboren als een protest tegen de monopolisering van de internationale zaadenhandel. ☺

Conferentie in Dornach

De Bijen als Scheppers van Relaties

De landbouwsectie heeft voor de jaarlijkse, internationale BD-landbouwconferentie in Dornach een specialistisch thema gekozen: de omgang met de bijen. De verbouwing in het Goetheanum maakte het noodzakelijk op een wat kleiner deelnemer-aantal te mikken. Of dat gaat lukken? Bijensterfte is een vraagstuk dat iedereen aan gaat, schrijven de organisatoren al bij de uitnodiging. Weet je van het streven om iedere deelnemer persoonlijk bij de uitwisseling met anderen te betrekken, dan hoor je in gedachte al het gegons van 500 internationale representanten van de biologisch-dynamische landbouw rond de Dornacher heuvels. Daar wil je BIJ zijn. Meer info en aanmelden via www.bdvereniging.nl.

(advertentie)

Job opportunities for 2 gardeners

Asociación biodinámica Terramar in Elche (Alicante, Spain) is looking for 2 trained gardeners, who love working in a team with other volunteers and who are open to learn about bio-dynamic gardening and would be able to take initiative under our guidance to expand the production garden to 8000m² and to develop the allotment garden scheme. We offer board and lodging and pocket money initially. Pay will be proportionate to income from production and allotment gardens.

We are in a beautiful setting of traditional gardens and 800m from the mediterranean beaches. Send application with CV and two contacts for references to: terramarasociacionbd@gmail.com, +34 693 247 168

(advertentie)

Ter overname

Biologisch (dynamische) tuinderij met minicamping in kop van Overijssel. Rustig gelegen. 1, 5 Ha. Woonhuis met achterhuis (ontmoetings-/vergader ruimte, kantoor, extra toilet en douche, mogelijkheid voor extra vergader ruimte, B&B, winkel/koeling e.d). Kleinveeschuur, nieuwe werkplaats en machinestalling (ook voor andere doeleinden bruikbaar), carport, boomgaard. Veel ruimte zowel binnen als buiten, veel gebruiksmogelijkheden. Eigen zonne-energie winning.

Voor nadere informatie:
info@hetaardrijk.eu
 of 06-53 383 213

(advertentie)

Allround groenteteler (m/v) gezocht in Almere

Efibia Development B.V. zoekt per direct een allround groenteteler (m/v) voor haar kas en stuk land (totaal 3 hectare) in Almere. Wij zijn op zoek naar iemand die de teelt in de kas kan leiden en uitvoeren. Het grootste deel van de teelt is normale productie en een deel is tbv onderzoek. Ook zal er enige vorm van zaadveredeling aan te pas komen.

Meer info: www.vialight.nl

CSA-conferentie

Telers en klanten in gesprek

Op 11 januari 2014 organiseren Nederlandse CSA-telers de jaarlijkse CSA-conferentie. CSA staat voor Community Supported Agriculture: landbouw gedragen door een gemeenschap. Op deze conferentie wisselen telers, klanten en betrokkenen ervaringen en kennis uit. Onderwerpen zijn: mechanisatie (werkdrukverlaging op bedrijven met veel kleine teelten), het vinden van leden, en pensioen en arbeidsongeschiktheid op kleine bedrijven. De conferentie vindt plaats

in Museum de Locht, Broekhuizedijk 16d in Melderslo nabij Venlo. Op zondag 12 januari kun je kiezen voor een aanvullend excursieprogramma met rondleidingen op CSA-bedrijven, zoals De Vrije Akker van Moniek van Hirtum en Maaïke Kruijt en bijzondere telers in de regio. Kijk voor het programma op www.csa-netwerk.be en www.bdvereniging.nl of meld je direct aan bij Jan Jaap Scholten van tuinderij De Nieuwe Akker via csaconferentie2013@gmail.com.

Foto: Dick Boschloo

'De Landbouwcursus:

In hoeverre vormt de serie lezingen die Rudolf Steiner in 1924 hield, de Landbouwcursus, een inspiratiebron voor boeren, tuinders en onderzoekers anno 2013? Deel 5: Michiel Rietveld (67) landbouwkundig ingenieur, oprichter van Kraaybeekherhof, spreker en docent. *Tekst: Gineke de Graaf*

Michiel Rietveld heeft de Landbouwcursus in zijn leven ongeveer zeventig keer met cursisten doorgenomen. "Nog steeds ontdek ik nieuwe dingen", vertelt hij. "Als ik zou merken dat ik in dezelfde groef dreig te vallen, dan houd ik ermee op. In het werken met groepen merk ik hoe plastisch de inhoud is. Bij elke groep, afhankelijk van of het boeren, winkeliers of belangstellenden zijn, leg ik een ander accent en maak ik een andere keuze uit de vele metaforische beelden. Ik vind het erg als de Landbouwcursus wordt gezien als een boek voor alleen boeren. Het

is een boek voor iedereen. Maar omdat het toch vaak als moeilijk toegankelijk wordt ervaren, heb ik het boek *Houden van de aarde* geschreven, als een soort 'Landbouwcursus light'. Dit boek is een rechtstreeks uitvloeisel van mijn inspiratie uit de Landbouwcursus."

Kunstzinnige oefening

In dit boek beschrijft Michiel een denkoefening uit de Landbouwcursus (zie kader) en hij noemt dit een kunstzinnige oefening. Op de vraag om dit toe te lichten antwoordt hij: "In zijn boek *Waarnemen en denken* beschrijft Steiner kunst en wetenschap in hun specifieke kwaliteiten. Daarbij was voor mij een eye-opener, dat de kunst als inhoud heeft om een geestelijke inspiratie zichtbaar te maken in de aardse materie en dat omgekeerd de wetenschap de aardse materie waarneemt en daar de geestelijke achtergrond bij zoekt. Dit zie je bij allerlei soorten wetenschap, zoals cultuurwetenschap, taalwetenschap, enzovoort. Alleen heeft de natuurwetenschap zich beperkt door het paradigma dat alleen relevant is wat meet- en weegbaar is. Met de helderheid en exactheid van de wetenschap onderzoekt Steiner de geestelijke wereld in zijn relatie tot de

aarde. Zijn schouwingen in de geestelijke wereld vertaalt hij naar beeldende beschrijvingen. Daarmee beoefent hij kunst en wetenschap tegelijkertijd, hij brengt ze samen. Zo ook bij de oefening met betrekking tot kalk en kiezel in de Landbouwcursus. Hij beschrijft de geestelijke realiteit, de achtergronden van kalk en kiezel, en neemt zo de boeren mee vanuit het geestelijke naar het aardse: wat is de uitwerking in de plant hier op aarde. Daarom is deze denkoefening een kunstzinnige oefening. Kalk en kiezel worden op deze manier veel meer dan de chemische elementen calcium en silicium. Je gaat ze zien als polaire krachten en kwaliteiten; voor ieder mens is dat beleefbaar."

Preparaten als schilderij

"Maar niet alleen deze denkoefening is kunstzinnig, de héle Landbouwcursus is op deze manier één groot kunstwerk én een kunstzinnige oefening voor de boeren. In de Landbouwcursus opent Steiner steeds weer andere vensters voor ons en laat ons kijken. Hij zegt nergens: zó moet het.

Maar in de vijfde voordracht wijkt hij ogenschijnlijk daarvan af: hij beschrijft de compostpreparaten op een tamelijk receptmatige manier, gericht op het

één groot kunstwerk!

eindresultaat, als schilderij. Zijn uitleg is daar minimaal. Waarom? Ik heb dit leren zien als een grandioze didactische ingreep. Wij kunnen door deze aanwijzingen zelf met aardse middelen iets geestelijks neerzetten. Geestelijke bemesting, zo noemt Steiner de compostpreparaten. En zelf moeten wij de geestelijke kracht opbrengen om het te gaan snappen. Hij zet ons daarmee op de onderzoekende weg. Het vraagstuk van de preparaten komt elke keer weer terug. Elke tien jaar is er weer zo'n golf van aandacht en vragen rondom de preparaten. Met ons toenemend bewustzijn kunnen we er steeds weer beter naar kijken, naar dat schilderij, en er méér aan waarnemen."

Christelijke landbouw

"De taak van de biologisch-dynamische landbouw is alleen te begrijpen, wanneer we vanuit de centrale antroposofie naar de wereldontwikkeling kijken. Zonder verbinding met de geest zal de aarde steeds verder ten prooi vallen aan verharding, een sterfproces. De antroposofie biedt, aansluitend bij het esoterisch christendom, het inzicht dat Christus' verbinding met de aarde een vernieuwingsimpuls geeft - een verjongingsimpuls, nieuwe levenskracht. Daarnaar

te werken in de landbouw zie ik als een fundament voor de landbouw van de toekomst: het verzorgen van de verbinding tussen de geestelijke wereld en de aarde. Geestelijke realiteiten waarnemen en die in het landbouwbedrijf vormgeven - een kunstzinnig proces. Zo is elk bedrijf een kunstwerk. Bezoekers van bedrijven voelen dit als ze er rondlopen en het inspireert en voedt ze.

Elk natuurrijk naar zijn aard verzorgen, dat is een christelijke ontwikkelingsweg, want je kan het levende alleen verzorgen als je er liefde voor hebt en aandacht en vervolgens begrip. Wanneer je ervan houdt, kan het zich pas in jou openbaren en tot een inspirerende, niet opdrogende bron worden. In het ontwikkelen van deze kwaliteit van landbouw spelen boeren en tuinders een voortrekkersrol. De Landbouw cursus is geschreven in 1924. Na een incubatietijd van ongeveer een eeuw worden de gezichtspunten en aanwijzingen daarin steeds actueler. De landbouwrichting die nu BD wordt genoemd, heeft met de Landbouw cursus goud in handen. Hoe meer we dat verdelen, hoe meer goud we blijken te hebben voor de wereld en de eigen ontwikkeling." ☺

De kalk- en kiezel gedachte-oefening

Elke plant staat vanuit zijn aard, vanuit zijn soort in het spanningsveld tussen kalk en kiezel in een bepaalde, gegeven verhouding. Anders gezegd: in het spanningsveld tussen volume en kwantiteit enerzijds en licht/rijping en kwaliteit anderzijds. Neem nu een plant naar keuze voor de geest. Stel je voor dat je in staat zou zijn op die plaats, voor die plant, de werking van de kiezel maar 50% te laten zijn. Kalkwerking krijgt dan dus de overhand en zal de plant extreem in het volumineuze brengen. Maar dit wordt niet meer gecompenseerd door de omhoogstrevende krachten van de lichtwerking. De aantrekkende werking van de aarde wordt versterkt en een min of meer uitgezakte plantenvorm (piramidaal) is het gevolg.

Je kunt je ook voorstellen dat de kalkwerking op 50% wordt gezet. De zich naar het licht openende werkingen in de plant nemen dan sterk de overhand. Het langgerekte ontstaat, maar wordt niet gecompenseerd door aards volume. Uiteindelijk wordt dan zelfs een voederbiet tot een plant met een heel dunne smalle stengel. De plant is niet in staat om met de aarde om te gaan, hij moet zich ergens aan vasthouden, wordt windend. Het liefst zou hij dan 'wegfladeren'.

Waar landbouw en kunst elkaar ontmoeten

'Een detail tilt het functio

Tijdens vergaderingen met de redactie van Dynamisch Perspectief (DP) viel het ons op: bij het schrijven over BD-landbouw kom je steeds weer kunstzinnige elementen tegen. Andries, Luc en Ellen gaan met elkaar in gesprek, op zoek naar dat wat boer en kunstenaar verbindt.

Tekst: Andries Palmboom, Luc Ambagts, Ellen Winkel

*Andries: "De eerste keer dat ik in DP over 'landbouw en kunst' schreef, was zeven jaar geleden. Farmer John was in Nederland geweest ter gelegenheid van zijn aanbevelenswaardige film *The real dirt on Farmer John*. Hij verraste me met de uitspraak: 'Farms are a high level of poetry.'"*

*Ellen: "Daar was ik ook bij! Ik kende je nog niet en zat nog niet in de redactie van DP. Mij was die uitspraak over *poetry* ook opgevallen; ik gebruikte hem als slotzin voor een artikel over Farmer John in *Happinez*."*

Andries: "Normaal denk je bij landbouw aan opbrengsten, optimale teeltsystemen,

kilo's meststof, input en output, trekkers, vrachtwagens en heel hard werken voor een onzeker rendement, want de natuur is grillig. Bovendien moet je 'in de markt' met de vuist op tafel kunnen slaan. Kortom: een harde wereld. Boer zijn is een stoer beroep. Dat is mijn beeld van de dagelijkse realiteit van het boerenleven, waarin het luxe is om al te fijnzinnig te doen."

Luc: "In dat beeld hebben landbouw en kunst dus niet zoveel met elkaar op ...?"

Andries: "Dat zou je zeggen, maar er is geen landbouw zonder natuur. Dan zit je aan de andere kant van het spectrum: respect

'Het kunstenaarschap van de boer gaat over het tot stand brengen van Goede Smaak - in de dubbele betekenis'

< Bij de verbouwing van hun stal lieten Jan Dirk en Irene van de Voort een gepland stuk wand toch liever open. Het frame was er al. Zo ontstond het idee voor de 'Mondriaan-panels'. (Foto: Joke Bloksma)

denken aan een ander beeld, in een citaat van Piet van IJzendoorn: 'Het vraagt om creativiteit en vertrouwen om te voelen, te horen, te ruiken en te zien wat je bedrijf nodig heeft. (...) Een BD-boer denkt vanuit levensprocessen. Hij is een dirigent, die de tonen die in de natuur en op zijn bedrijf aanwezig zijn, harmonieus kan laten samenklinken!'

Luc: "De boerderij als een symfonie."

Andries: "Zou Piet dat in figuurlijke zin bedoelen? Toen ik een jaar geleden bij 't Leeuweriksveld was, had ik werkelijk de ervaring dat het muzikale op het bedrijf een rol speelde. Tuinder Kathinka Kamphuis was na een muziekstudie in de landbouw terecht gekomen. Ze zei: 'Landbouw zet je met beide benen op de grond; de muziek is een heel sociale kunst en helpt om speelser naar productie te kijken! Bij binnenkomst ervoer ik daar direct al het kunstzinnige aan het pianospel van dochterlief, maar ook op andere plekken. Het was heel tastbaar in de kleurrijke mozaïeken, die ze al hadden aangebracht in hun huis-in-opbouw, terwijl ze

bij wijze van spreken nog van kampeerbordjes aten. Maar ook - minder tastbaar en toch voelbaar - kwam het terug in de bedrijfsvoering: op het land, in de bedrijfsgebouwen. Kathinka zei toen ook: 'Het is alsof je met muziek het aardse optilt!'

Ellen: "Dat is grappig. Kunstenaar Marc Mulders gebruikt diezelfde woorden (zie pag 3). Hij zegt dat de natuur in opgetilde vorm in zijn schilderijen terugkomt, dat de hand van de kunstenaar hemel en aarde samenbrengt. Gineke de Graaf beschrijft mooi hoe ze zich hierin herkent, als tuinder en preparatenmaker."

Andries: "Toen ik bij Gineke en René was, op De Groenen Hof, viel me op dat hun bestrating functioneel was, zoals bij het boerenbedrijf past, maar dat er een subtiel rond patroon in zat, waardoor het net even boven het functionele werd uitgetild. Hier was duidelijk aandacht aan besteed: een simpel maar doeltreffend kunstzinnig detail. In de Weleda-tuin was helemaal alles door esthetiek bepaald. Tuinder Jan Graafland is dan ook van oorsprong kunstenaar. Erg interessant hoe hij beschreef dat polder-boeren, die op bezoek waren, dat als benauwend ervoeren. Wanneer is er evenwicht? Dat is de vraag, die daarbij opdoemt."

Ellen: "Het is nogal een verschil of je in de

nele op'

voor haar overweldigende schoonheid en voor haar mysterieuze wijsheid, die tot ons spreekt met grote zeggingskracht. De natuur, die ons uitnodigt tot subtiele afstemming en anders genadeloos met ons zal afrekenen ... Nee, landbouw is pas compleet als die twee bij elkaar komen. Dat was zo mooi bij Farmer John. Zijn uitspraak over poëzie klonk wellicht zweverig, maar hij was tegelijk ook helemaal gek van machines en zei uit de grond van zijn hart: 'I really love steal!'

Ellen: "Dat beeld - om een boerderij te zien als een gedicht of als dichtkunst - doet me

kleine Weleda-tuinderij alles met de hand doet of dat je in de polder met grote trekkers op grote akkers werkt ..."

Luc: "Op die grote akkers kun je je trouwens ook met hele kleine details bezighouden. Zo vroeg akkerbouwer Kees Steendijk zich af of een tarweplant sneller kiemt als de 'bil-letjes' van de korrel naar boven liggen of naar beneden. Om een plant te begrijpen, moet je er helemaal in kruipen. Hij deed dat door eindeloos veel waarnemen, tekenen en schilderen en won er vorig jaar de Ekoland Innovatieprijs mee. Hij teelt nu tarwe met 40 in plaats van 200 kg zaaizaad per ha en oogst 8 tot 9 ton. Door het graan net als groente heel precies en ruim te zaaien stoelt elke plant flink uit tot wel 64 stengels uit één korrel. Daarin herkent hij de wezenlijke potentie van de tarweplant. De door hem ontwikkelde manier van telen is tegelijker-

tijd innovatief én precies passend bij wat de plant is. Vanuit zijn begrip van de tarweplant brengt hij die op een nieuwe manier tot verschijning."

Andries: "Hij gaat daarmee dwars tegen de gewone praktijk en alle wetenschappelijke adviezen in, hij volgt zijn waarneming en intuïtie. Controversieel. Een kwaliteit die ook kunstenaars niet vreemd is."

Ellen: "Hoe je waarneemt, daar ben je je vaak helemaal niet van bewust. Dat heb ik bijvoorbeeld ervaren tijdens een oefening bij een seminar met Dorian Schmidt (expert in het waarnemen van vormkrachten). Eerst moest je in gedachten een appel bekijken, alsof je die door de telefoon aan iemand beschreef die nog nooit een appel had gezien en er toch een tekening van moest maken. Nadat we dat hadden gedaan kregen we een nieuwe opdracht: bekijk de appel in ge-

'Boer en kunstenaar weten allebei maar al te goed wat scheppen is'

dachten met een kunstzinnige blik. Hoezo is dat anders, dacht ik eerst. Maar het verschild bleek groot. Bij de eerste opdracht keek ik met scherpe blik naar alle onderdelen (vorm, kleur, formaat, steeltje, kroontje). Bij de tweede opdracht kreeg ik de neiging om te staren, ik vroeg me af wat de appel me te vertellen had en wat ik voelde bij de appel in zijn geheel. Ik zocht als het ware toenadering, terwijl ik eerst alleen afstandelijk naar de buitenkant had bekeken. Ook verscheen de appelboom in mijn gedachten en de pitten in de appel waar een nieuwe boom uit kon groeien. Wat verrijkend om op deze verschillende manieren te kijken! Bekijk je een boerderij met beschrijvende blik, dan zie je de onderdelen; de akkers, de gewassen, de aantallen dieren en hectares. Kijk je met een kunstzinnige blik, dan zie je de dynamiek erachter, de bedrijfsindividualiteit."

Luc: "De wetenschapper gaat uit van de realiteit en zoekt een weg naar het begrip daarvan. De kunstenaar maakt een beeld van iets dat er nog niet is. Een kunstwerk is een fysieke realisatie van een idee. Daarin is wetenschap het tegengestelde van kunst. Als intuïtief werkend mens stel je aan de ene kant de vraag: klopt het wat ik gedaan heb? Is het juist in de zin van de theorie en het

Farmer John is boer en kunstenaar.

De film 'The real dirt' vertelt zijn bewogen levensverhaal.

vakmanschap zoals we dat nu kennen? Dat is de 'wetenschappelijke' kant. Daarnaast stel je de vraag: in hoeverre klopt wat ik gedaan heb met wat zich hier aan het ontwikkelen is? Is wat ik gedaan heb een uitdrukking van wat als wezen in dit dier, of in mijn bedrijf leeft? Als je daar ja tegen zegt, dan ben je een kunstenaar."

Andries: "Het kunstenaarschap van de boer gaat voor mij over het tot stand brengen van Goede Smaak. Let op de dubbele betekenis: culinair en esthetisch! Daar hoort voor mij ook het ethisch-sociale aspect bij: 'wellevendheid', die bijvoorbeeld zichtbaar wordt in eerlijke handel. 'Dat alles klopt', zo verwoordde Rudi Gerding van De Groene Winkel in Zeist het, toen ik hem vroeg naar wat zijn kwaliteitcriterium is om vol overtuiging met een teler in zee te gaan. Eigenlijk komt het er op aan om alle 'lagen' tot hun recht te laten komen: teelttechnisch, levenskrachten, voedingswaarde, sociaal, economisch en de culinaire zeggingskracht, tot aan die diepere laag, die zo moeilijk tastbaar te maken is. Ieder van deze 'lagen' heeft zijn eigen 'verhaallijn'; samen vormt de boer ze tot roman. Om in de metafoor te blijven: een goed verhaal is voedsel voor de geest - uitdagend en met zeggingskracht, zo je wilt met drama en tragiek, of anders: scherpzinnig en inspirerende vergezichten openend. In ieder geval niet hapklaar, zoetsappig, of zouteloos ... Kunst zit voor mij in de landbouw, is inclusief. Kunst haal je er dus niet bij, als een toegevoegd vernislaagje. Het zit al in de kern van het werk. Boer en kunstenaar weten allebei maar al te goed wat scheppen is." 🐾

'Een rechte lijn is goddeloos'

Jos Jeuken van BD-boerderij Gaos in Swifterbant is net bij de expositie over Hunderwasser geweest in het Cobramuseum, als hij over de akker loopt waar ze willen gaan 'Toekomst Zaaïen'. Jos moet denken aan de uitspraak van Hunderwasser, 'een rechte lijn is goddeloos', en dan krijgt hij een idee: 'Wat zou het leuk zijn om een keer in kromme lijnen te zaaïen! Als hij de lijnen tekent, ontstaat een mooi patroon. De honderd zaaïers volgen de gebogen voren die elkaar kruisen. Twee weken later maakt Jos' vrouw Ellen Krul deze foto en schrijft erbij: 'Kijk eens hoe mooi de spelt opkomt. Fantastisch toch!'

Gluren bij de buren

Behoud van zeldzame rassen en biodiversiteit

Zaden van 400 tomatenrassen kun je kiezen in de boutique op internet van de Franse organisatie Kokopelli. Naast rood ook geel, oranje, groen, paars, zwart. Naast rond ook langwerpig, plat, puntig, geribbeld, gelobd. Ook Pro Specie Rara in Zwitserland en Arche Noah in Oostenrijk maken zich sterk voor behoud van oude en zeldzame rassen. Een bron van inspiratie. *Tekst: Ellen Winkel / Foto's: Pro Specie Rara en Ton Baars.*

Pro Specie Rara

De manier waarop Pro Specie Rara het Zwitsers genetisch erfgoed behoedt en verzorgt, is indrukwekkend. De organisatie heeft een netwerk van ruim 3000 (moes)tuinders en (hobby)dierhouders die één of enkele rassen adopteren om ze in stand te houden en/of te vermeerderen. Samen vormen ze een levende genenbank met momenteel 26 rassen van landbouwhuisdieren, 1800 fruitboomrassen, 1200 rassen van akker- en tuinbouwgewassen, 400 bessenvariëteiten en ruim 200 soorten sierplanten. Naar de herkomst, het landbouwkundig gebruik en de karakteristieken van deze rassen hebben ze uitgebreid onderzoek gedaan.

Pro Specie Rara heeft - met twintig betaalde krachten in dienst - veel vakkennis in huis en zorgt ervoor dat de rassen op een professio-

nele manier in stand worden gehouden. Iemand die een ras wil adopteren, moet eerst een cursus volgen. Nauwkeurig wordt bijgehouden wie welke zaden heeft ontvangen en vermeerderd. Een duplicaat van alle rassen zit in een zogenaamde black box in de genenbank. De 'in-stand-houders' ((moes)tuinders) geven elk jaar een deel van hun zaden terug aan de zadenbank en als er genoeg zaden zijn, zijn die gratis beschikbaar voor de donateurs. De meeste zaden zijn niet te koop. Dankzij goede afspraken met de Coöp liggen producten onder het eigen 'Pro Specie Rara'-label in de Coöp-supermarkten in heel Zwitserland: verschillende soorten groente en fruit (vooral de tomaten en paprika's zijn geliefd) en zuivelproducten van de Appenzeler-geit. Ook plantgoed in het voorjaar loopt goed. De supermarktproducten worden door

professionele boeren en tuinders geteeld en de zaden ervoor worden door biologisch zaadbedrijf Sativa vermeerderd.

De stichting heeft 9000 donateurs en geniet grote naamsbekendheid in Zwitserland. Ze organiseert regelmatig publieksacties, zoals een grote, jaarlijkse plantjesmarkt. Ook zijn er verspreid over het land 70 demonstratietuinen en dierenparken ingericht.

Arche Noah

Oostenrijk heeft een vergelijkbare organisatie: Arche Noah, een vereniging met 8000 leden en 30 medewerkers. In hun rassenarchief hebben ze ruim 6000 variëteiten, onder andere 800 bonenrassen, 250 tarwerassen en 190 aardappelrassen. Alle planten zijn be-

schreven en gefotografeerd in hun soorten-handboek, dat voor leden toegankelijk is op internet. In tegenstelling tot Pro Specie Rara houden ze zich niet met dierenrassen bezig. Arche Noah heeft een demonstratietuin met een winkel die jaarlijks meer dan 20.000 bezoekers trekt. In hun vermeerderingstuinten ze ieder jaar honderden soorten om het zadenarchief levend te kunnen houden. Daarnaast doen 150 (moes)tuinders mee aan het in stand houden van de rassen. Via een webwinkel verkoopt Arche Noah enkele honderden soorten zaden en knollen en daarnaast boeken en brochures. De vereniging biedt een scholingsprogramma aan en organiseert verschillende publieksactiviteiten, zoals een grote zaden- en plantjesmarkt in het voorjaar en een oogstfeest met proeverijen in het najaar. Ook hebben ze twee medewerkers die zich volledig inzetten voor een betere wetgeving; één van hen werkt in Brussel. Ze betrekken daarbij ook de burger, bijvoorbeeld met het verzoek een petitie te tekenen tegen regel-

geving die het ruilen van zaad illegaal maakt.

Kokopelli

De Franse organisatie Kokopelli heeft als slogan: Pour la Libération de la Semence et de l'Humus (voor de bevrijding van het zaad en de humus). Deze vereniging weigert te accepteren dat regionale, zaadvaste rassen die niet op de rassenlijst staan, niet verkocht mogen worden en trekt zich daar weinig van aan. Daarom moeten mensen van Kokopelli regelmatig voor de rechtbank verschijnen.

Via hun webwinkel bieden ze zaad van 1700 verschillende rassen aan, die voor het grootste deel door Franse biologische telers worden geproduceerd. Een klein deel wordt geïmporteerd. Daarnaast beheren ze een verzameling van zeer zeldzame rassen, die alleen op verzoek beschikbaar zijn voor speciale leden. Via hun campagne 'Semences sans Frontières' (Zaden zonder Grenzen) geven ze jaarlijks honderden zakjes zaad weg aan boeren in arme landen. ☺

Ook in Nederland!

Het bestuur van Stichting Zaadgoed, de stichting die zich in Nederland inzet voor biologische zaden en behoud van biodiversiteit, kwam vorig jaar vol inspiratie terug van een bezoek aan Pro Specie Rara in Zwitserland. Ze waren zelfs zo enthousiast, dat ze gelijk plannen gingen maken om in Nederland vergelijkbare activiteiten op te starten.

Een lijst met 4500 oude, Nederlandse groenterrassen die veelal niet meer in de handel zijn, de zogenaamde Oranje Lijst, is samengesteld door de genenbank in Wageningen (Centrum voor Genetische bronnen Nederland; CGN). Stichting Zaadgoed ziet volop mogelijkheden om rassen van deze lijst door donateurs (vaak (moes)tuinders) te laten adopteren. Na een cursus kan iemand een bepaald ras in stand houden. Zo komt het zaad uit de vriezer het veld in. Op die manier gaan honderden tuinters bijdragen aan het – letterlijk – in leven houden van ons cultureel erfgoed. Daarmee bieden ze tegenwicht aan de monopolisering van zaadgoed door multinationals.

Stichting Zaadgoed heeft al een klein proefproject uitgevoerd in samenwerking met Stichting Eeuwig Moes en de genenbank, waarbij ze haar donateurs uitnodigde om oude erwten- en kapucijnerrassen te telen. Ook biedt Zaadgoed cursussen aan: 'selectie in eigen boerenhand' voor professionele telers en (binnenkort) een cursus zaadteelt voor moestuinders. De stichting is de nieuwe plannen momenteel aan het uitwerken en bereidt een campagne voor. Heb je belangstelling? Houd hun website in de gaten of word donateur, www.zaadgoed.nl.

Handboek biologische zaadteelt

In het Handbuch *Samen Gärtnerei*, dat is samengesteld door Pro Specie Rara en Arche Noah, staat alles wat je weten moet over het telen en oogsten van zaad van groentegewassen op ruim 400 pagina's, geïllustreerd met mooie foto's. In Nederland is het bij de (online) boekhandel verkrijgbaar voor € 33. Kokopelli heeft een vergelijkbaar boek gemaakt, *Semences de Kokopelli*. Het heeft 850 pagina's en 1300 kleurenfoto's en is verkrijgbaar in de webshop van Kokopelli à € 55. Er is ook een Engelse (en dunnere) variant (*The Seeds of Kokopelli*).

www.prospecierara.ch

www.arche-noah.at

www.kokopelli-semences.fr

www.kokopelli-seed-foundation.com

Intuïtie als leidraad in tuin en kunst

Het was zo'n akkertje waarop van alles werd verbouwd dat even geen plek had op de rest van de landerijen van zorgboerderij De Vijfsprong. Net buiten het terrein van deze zorgboerderij, in de romantische bosrijke Achterhoek, hebben Jan Weijsenfeld (62) en Marianne Polhout (61) op dit stuk land een eldorado gecreëerd. De BD Pluktuin is hun ode aan intuïtie en schoonheid. *Tekst: Kitty Peetoom / Foto's: Marianne Polhout*

Marianne Polhout en Jan Weijsenfeld willen de BD-landbouw in de wereld zetten en in de wereld houden. Dat waren voor hen drie jaar geleden de belangrijkste redenen om met deze tuin te beginnen. Ze telen groenten, bloemen en kruiden voor hun klanten en gebruiken de tuin daarnaast als een soort 'openluchtcursusruimte'.

Jan en Marianne kennen elkaar van lang geleden. Beiden waren ze op diverse biologisch-dynamische boerderijen werkzaam. Nu zijn ze zelfstandig ondernemers. Ze huren ieder de helft van dit stuk land, een graspad verdeelt de akker in tweeën. Jan huurt bovendien nog eens 4000 vierkante meter elders. Met de Vijfsprong werken ze samen op het gebied van machines, mest, verkoopruijme en preparaten. Jan was onder meer tuinder op Bronlaak in Oploo, Kraaybeekerhof in

Driebergen en De Vijfsprong. Bij dat laatste bedrijf werkte hij 25 jaar. Marianne tuinierde op het BD-bedrijf van Willy Schilthuis in Nieuwe Wetering, van Ingemar Johansson in Noorwegen en op De Dijkhof in Driebergen. Hun wegen kruisten elkaar weer in 2010. Jan had door problemen aan zijn knie zijn werk als tuinder bij De Vijfsprong opgegeven. "Ik had nog wel een aansturende rol kunnen krijgen, maar daar ben ik te veel tuinder voor." Marianne, die na het tuinieren sinds 1983 vooral als vrij beeldend kunstenaar werkzaam was geweest, wilde weer terug naar de landbouw. "Ik wilde de verbinding met de natuur herstellen. Jan en ik hebben toen samen een aantal locaties bekeken." Het werd uiteindelijk het verloren akkertje van De Vijfsprong: 2000 vierkante meter, aan de rand van een oorspronkelijk beekdal. Ze bewerken het samen met een groep trouwe vrijwilligers. "Het is een mooi lapje grond dat goed te overzien is", zegt Marianne. "De bodem is fantastisch hier, heel makkelijk te bewerken. Bovendien is het delen van machines en van mest erg handig als je net voor jezelf begint."

Intuïtie

Uitbundig bloeiende bloemen, geurige kruiden en sappige groenten staan te blaken in de grond. Bezoekers die eenmaal op de tuin zijn geweest, zijn verkocht. Ze roemen de sfeer van de plek en genieten van de zorg en aandacht die beide tuinders aan de akker besteden. Marianne kweekt in de Pluktuin een keur aan bloemen en kruiden en laat haar kleurgevoel als schilder los op de kleurschakeringen en kleursamenhang in de boeketten die ze maakt. De vlakverdeling

van een tuin is niet anders dan die in een schilderij. Kunst betekent voor haar, behalve een manier om je uit te drukken, ook simpelweg 'schoonheid', zegt ze, en daar is Jan het roerend mee eens. Marianne: "Je wilt ook lekker eten. Je wilt als boer mooie gewassen produceren: mooie sla, mooie boontjes, mooie boeketten in mijn geval."

Dat gaat wat Jan betreft door tot op het niveau van spitten en vlakharken. "In mijn moestuincursussen besteed ik veel aandacht aan het spitten. Je kunt met penseelstreken toetsen aanbrengen op een schilderij, dat doe je met spitten ook. Je kunt een dikke plak op je spade nemen of de helft. Ze als dakpannen op elkaar leggen, een cadans daarin vinden, keer op keer. Dan heb je daarna minder werk met vlak-

harken. Dan verhef je het werk als het ware boven de driften. Als je puur op drift gaat spitten, dan wordt het land 'knollig'. Als je spit met het gevoel dat boven de driften staat, dan wordt het prachtig vlak."

Demotuin

Jan is een rijzige, zachtaardige tuinder pur sang. Het vak draagt hij over in zijn moestuincursussen, cursussen preparaten vervaardigen en lessen compost maken. Hij maakt bovendien jaarlijks voor De Vijfsprong alle biologisch-dynamische preparaten. Maar het zelf tui-nieren vindt hij minstens zo belangrijk. Het neemt het grootste deel van zijn tijd. Gezeten in de koffieket, samen met zijn compagnon

'Ze ontdekken hoe bijzonder de metamorfose is van het blad van een winterpeen – zo normaal en zo bijzonder tegelijk'

Marianne, vertelt hij: "Ik zie elk nieuw blaadje en ik hoor elke vogel. Ik moet uitkijken dat ik niet steeds stil zit om te kijken en te luisteren. De buizerds suizen soms langs me heen. Ik ben er wel eens met de auto achteraan gereden. Hij ging sneller dan zeventig kilometer per uur! En ik reed nog net niet de sloot in!"

Wat hem is opgevallen in de loop der jaren: "Ik ben een echte pop-liefhebber, maar ik luister steeds vaker naar Radio 4, klassieke muziek dus. Naarmate ik meer buiten op de tuin bezig ben, merk ik hoezeer het me raakt om bijvoorbeeld *Orfeo ed Euridice* van Gluck te horen. Mijn muziekkeuze wordt beïnvloed door het werken op de tuin. De harmonie in de natuur is wat mij diëp beweegt."

Kleurschakering

Marianne staat al haar hele leven met één been in de landbouw en één been in de kunst. Ze is een kleine vrouw met een scherp observatievermogen. Ze volgde in de jaren tachtig een schildersopleiding bij Assenza in Zwitserland. Al een aantal jaren maakt ze de BD-Pluktuinkalender, waarin kunstzinnige foto's van koeien, tuin en aarde afgewisseld worden met de ideeën van boeren en BD-leraren over de biologisch-dynamische landbouw. "Kunst en landbouw zijn voor mij geen gescheiden werelden en dat zie je terug in die kalender. Het aandachtig kijken hebben kunstenaar en boer gemeen. Hoe groeit een plant, staat ze te nat, te droog, heeft ze genoeg zon of juist te veel?"

Observeren, zodat ieder haar eigen plek krijgt. Want elke plant heeft zijn eigen karakter. Vanuit het ene zaadje komt de plant met kracht naar boven, op de ander moet je weken wachten. De een neemt haar ruimte volledig in, de ander is wat bescheidener. Dat leer je voornamelijk door te kijken. Schilders en beeldhouwers moeten ook de hele tijd maar kijken. De vingeroefeningen die een kunstenaar nodig heeft om het vak te leren, moet een boer ook uitvoeren. Als je jarenlang ervaring hebt op een tuin, weet je precies wanneer je wat moet zaaien of planten."

Wezen

De D in de BD-landbouw heeft voor beide tuinders dagelijkse betekenis. Jan: "Dat je je niet beperkt tot het doen van je productie, maar dat je kwaliteit wilt en dat je dat bereikt door te werken met de dynamiek van de aarde en de kosmos." Marianne staat daar precies hetzelfde in. "Tijdens mijn cursussen 'flora schilderen' proberen we het wezen te pakken van één enkele bloem. Kijk, als je een bloem precies kan natekenen dan is dat wel knap, maar er is niks aan! Het is knapper wanneer je het wezenlijke van een plant kunt vatten in je schilderij of in je foto. Hoe groeit de plant, hoe beweegt hij zich?" Jan: "Dan ontdekken mensen hoe bijzonder de metamorfose is van bijvoorbeeld het

blad van een winterpeen. Zo normaal en zo bijzonder tegelijk." Marianne: "Door zo te observeren, ga je een verbinding aan met een plant. Als tuinder is dat vanzelfsprekend en noodzakelijk, maar ik merk dat veel jongere mensen soms niet weten hoe ze die verbinding kunnen vinden of krijgen. Voor mij is het echter een voorwaarde voor succes. Of het nu de natuur is, een mens of een schilderij: als je er verbinding mee hebt, kan het alleen maar goed gaan. Als wij geen verbinding maken met de tuin hier, zal het niet goed gaan. Als we het wel hebben, dan wel!" Ze lacht: "Nou, het groeit hier goed hoor!"

Fenomenologie

Rondom Jans deel van de akker staan hoogopgaande aardperen, ook wel topinamboers genoemd. Hij is helemaal verkocht sinds hij deze plant beter bestudeerde. Zijn ogen glinsteren wanneer hij erover vertelt: "De aardpeer is familie van de zonnebloem. Hij maakt grote worteltentakels, maar gaat zijn knol pas vormen als hij bloeit. Eerst gaat hij een relatie aan met de zon, met het kosmische, daarna pas kan hij dat wat hij in de wereld komt brengen, in de aarde vormgeven. Daar heb je die verbinding weer."

Na decennia als tuinder te hebben gewerkt, houdt Jan zich meer en meer bezig met wat een bepaald gewas hem te zeggen heeft. "Zo heb ik tonnen winterpostelein gesneden. Jaar in jaar uit zit je daar dan in al je eenvoud op je knietjes te blauwbekken. Zo'n simpel gewas kan jou vertellen hoe je kunt omgaan met die kou. Elk gewas heeft jou iets te vertellen, als je je ogen en oren maar open zet en je intuïtie gebruikt. Dat is fenomenologie. Ik vind het mateloos boeiend hoe fenomenologie zich beweegt op een ander niveau dan de bekende wetenschap."

Marianne vult aan: "Het intuïtieve wordt voor een kunstenaar heel vanzelfsprekend gevonden, maar het is voor ons ook in de landbouw es-

sentieel. Als kunstenaar kun je niet zomaar beginnen aan je schilderij, je beeld of je compositie en dat is voor een tuinder net zo. Je moet altijd éerst voelen, ervaren." Jan: "Intuïtie is voor mij mijn belangrijkste instrument. Ik kan met een bepaald doel naar de tuin komen en het pad oplopen, maar dan na 45 meter halt houden en weten: Nee, hier moet ik zijn vandaag." 🌿

BD Pluktuin
Marianne Polhout
en Jan Weijzenfeld
Reeoordweg 2a
7251 JJ Vorden
www.bdpluktuin.nl

Grootte: 2000 m² + 4000 m²
Gewassen: grote diversiteit groenten, bloemen en kruiden
Overig: cursusprogramma, rondleidingen, productie van preparaten, bijen van de Odin imkerij, maandelijks aanschuiftablet met diner van eigen producten, koken voor groepen, BD-Pluktuinkalender. Marianne geeft daarnaast een cursus landschapschilderen op de mooiste plekjes in Europa (meestal aan het water voor het mooie licht). Ze maakt jaarlijks een kunstkalender met recent werk en verkoopt schilderijen (zie www.atelierdebark.nl).

Afzetkanalen: de Trio Pluktas met bloemen, groenten en kruiden via abonnementen; wekelijkse groente- en bloemenkraam op het erf bij de boerderijwinkel van De Vijf-sprong; wekelijkse groente-kraam aan de weg bij De Vijf-sprong; natuurvoedingswinkels in de ruime regio; de preparaten worden gemaakt voor zorgboerderij De Vijfsprong.

Dynamisch Perspectief

Kunst en Koe

Kunstenaar Herman Smith wil dat kunst en landbouw elkaar inspireren. Daarbij denkt hij aan de uitspraak van Goethe: als kunst en wetenschap elkaar bevruchten, krijg je de religie vanzelf. Vanuit deze gedachte is het jaarlijks terugkerende evenement 'Kunst en Koe' geboren. Herman's expositie 'Korenschoven' werd 13 oktober feestelijk geopend bij Hoeve de Horizon van Jan en Marianne de Veer in Middenmeer. Langs de wand van de voormalige koestal

hingen de verschillende schilderijen van korenschoven op een rij. "Ze zweven, ze hebben iets hemels", zei Jan Diek van Mansvelt in zijn inleiding. Ellen Winkel, die daarna een lezing hield over Landbouw en Kunst, zag het graan als zonnestralen. 'Het Oude Egypte had een zonnecultuur', schreef Herman er later over. 'Ik heb de schoven daar alle tien op een rij naast elkaar opgehangen als de zuilen van een Egyptische tempel.' Voor Herman, opgevoed met de

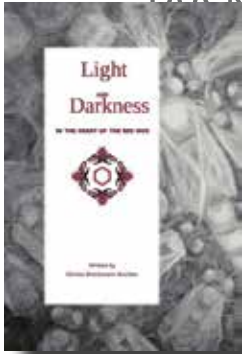
Hervormde Kerk, is er ook een link met het Bijbelverhaal over Jozef in Egypte die de dromen van de farao weet te duiden, over zeven magere korenaren die zeven vette aren verslinden. 'Op het veld bij mijn atelier stond de haver overal om mij heen. Als verbeeldde het veld de graanschuren van Egypte.' Op 2 februari wordt de expositie Korenschoven weer afgesloten met een bijzondere dag op Hoeve De Horizon. Jan Diek van Mansvelt houdt een lezing als

opmaat voor de vertoning van de film *The real dirt on Farmer John*. Hij zal hier ontwikkelingen in de landbouw en de kunsten naast elkaar zetten - een zoektocht naar balans tussen opdelen en heel maken. De film over het levensverhaal van boer en kunstenaar 'Farmer John' toont volgens Jan Diek een aangrijpende versie van deze zoektocht, een uitdagende U-bocht van opdelen naar heel maken, 'een prachtig voorbeeld van geïntegreerde creativiteit - landbouw als ecologisch, sociaaleconomisch en cultureel kunstwerk'. Er volgt een vraaggesprek en discussie onder leiding van Jan Diek van Mansvelt en Herman Smith en tussendoor is er erwtensoep. In april zal de expositie 'Graanschoven' de feestelijke opening opluisteren van de nieuwe schuur van BD-tuinderij De Lepelaar van Jan Schrijver en Joris Kollewijn te Sint Maarten.

Info en aanmelden:
Marjan Boontjes, 06.515.09.775,
www.hermansmith.nl,
www.dewisseling.nl

Boekhesreking

Bijen en winterkoning

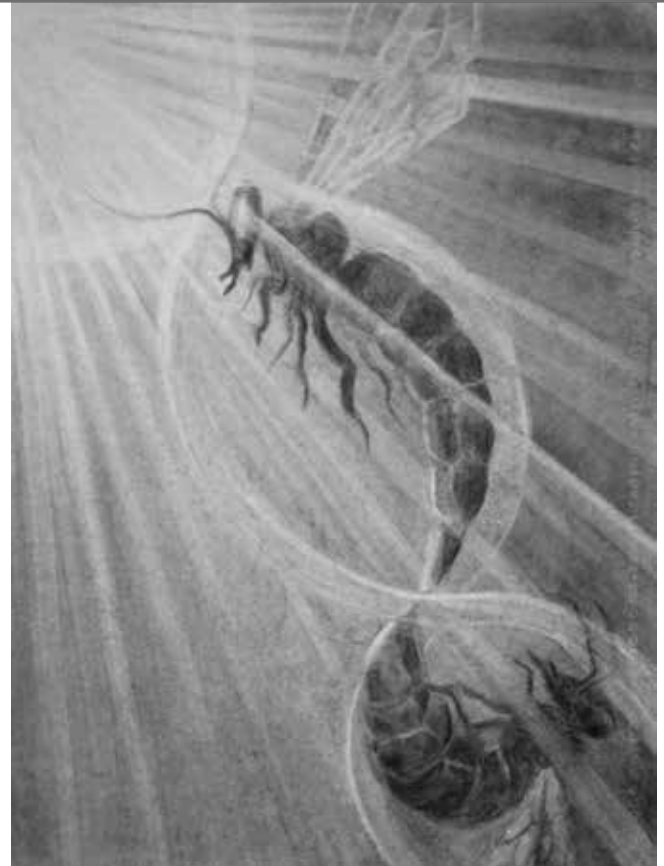

Dit keer brengen we twee kleine boeken onder de aandacht: *De Winterkoning*, geschreven door Wolter Bos en getekend door Chris van der Most en *Light en Darkness in the heart of the bee hive*, geschreven en getekend door Edwina Brinckmann-Rouffaer. Wat de boekjes gemeen hebben: ze bestaan voor de helft uit tekst en de andere helft uit tekeningen. En de makers moeten eindeloos veel uren hebben besteed aan het waarnemen van

respectievelijk winterkoninkjes en bijen.

Wolter Bos schetst in woorden hoe de winterkoning zingt, zich beweegt, nesten bouwt. Hij beschrijft zijn kleur, zijn vorm, zijn neigingen. Met zijn schetterende zang en driftige bewegingen houdt het kleine vogeltje van holletjes dicht bij de grond. Zijn Latijnse naam, Troglodytes, betekent holbewoner. Een winterkoning heeft een bijzondere kwaliteit: hij brengt dynamiek op plaatsen waar het leven verstarde is. De serie tekeningen van Chris van der Most brengen dit karakter natuurgetrouw in beeld.

Imker Edwina Brinckmann kiest voor haar tekeningen en teksten een ander perspectief: ze kruipt als het ware in de huid van de bij, loopt met de andere bijen

mee de bijenkast in en tekent met houtskool wat ze daar ziet, om te beginnen het licht dat door de vliedspleet de donkere ruimte binnenstraalt. Ook stelt Edwina zich vragen, bijvoorbeeld hoe het voelt wanneer een larve verpopt tot bij. Zou die metamorfose pijn doen? Terwijl ze zich inleeft en tekent, beleeft ze het antwoord.

De Winterkoning (2012) en de eerdere delen van deze reeks (*De Koolmees, De Roodborst en De Ekster*) zijn verkrijgbaar via antroposofische boekhandels à € 9,95 (info via wolterbos@zonnet.nl).

Light and Darkness (2013; geschreven in het Engels) is te koop via info@kleinebijdrage.tk voor € 9,50 (excl verzendkosten).

Meebewegen met de maan en de planeten

In de *Sterren- en planetenkalender 2014* van Liesbeth Bisterbosch krijgen de maan en Saturnus extra aandacht. De maan staat de ene keer zo hoog en een paar weken later zo laag. Hoe kan dat zo snel veranderen? Het vernieuwde maanoverzicht laat zien hoe de maan al binnen een paar weken daalt van haar hoogste naar haar laagste hemelboog. De maan kunnen we gebruiken als wegwijzer voor het zelf ontdekken van de planeten en de dierenriembeelden aan de hemel. Het opvallende licht bij de maansikkel is meestal Venus, de hemelkaarten en het kalenderium laten zien of dat deze keer ook het geval is. Van de gang van Saturnus tussen de sterren, in 2014 in de Weegschaal, zijn er unieke afbeeldingen. Deze helpen het ge-

beuren aan de hemel te volgen, de bijzondere gang van Saturnus wordt waarneembaar. Twee samenstanden vinden in de tweede helft van augustus plaats. Saturnus en Mars zijn beide op weg naar de ondergaande zon; de weg van Venus doorkruist het pad van Jupiter. Het harmonische kleurensamenstel in de nieuwe *Sterren- en Planetenkalender*, vooral het gebruik van goud en zilver en warme kleuren in de wintermaanden, nodigt uit het gebeuren aan de hemel te volgen.

De kalender (€ 19,95) is verkrijgbaar in boekhandel of natuurvoedingswinkel en te bestellen via www.kerckeboschboek.nl. Kijk voor veel informatie over kosmos, mens en aarde op www.liesbethbisterbosch.org.

De mens en zijn natuur

'*De mens en zijn natuur, een onderzoek in vier jaargetijden*' is een cursus in vier seizoenen, waarin deelnemers het verband onderzoeken tussen de bodem, het gewas, de maaltijd, het ondernemen en het bewustzijn. Docenten zijn BD-tuinder Jan Weijzenfeld, (zie pag 27) en kunstenaar en docent Bart Keer. Vier vrijdag-bijeenkomsten, elk seizoen één, starten om 16.30 uur met waarneming van bodem en gewas. Hart vormt een biologisch-dynamische maaltijd, daarna onderzoeken we het verband tussen het *boekhoudkundig jaar* van de ondernemer en het *jaarritme in de natuur*, waarbij ook voedingskracht, het menselijk organisme, sociale

vraagstukken en achtergronden bij de jaarfeesten een rol spelen. Op vier tussenliggende donderdagavonden zal interview centraal staan, vanuit een persoonlijk onderzoek naar de dagelijkse (beroeps)praktijk, in relatie tot het thema 'De mens en zijn natuur'. Elke bijeenkomst wordt het *kennen* verdiept tot *ervaring en beleving* door middel van ruiken, voelen, proeven, kijken en door het doen van een creatieve oefening.

Start: vrijdag 17 januari. Plaats: Zutphen. Info en opgave: info@keerpuntproducties.nl, 06-28937947, www.keerpuntproducties.nl

(advertentie)

Jungebad® oliedispersie-apparaat

van de WALA Heilmittel GmbH.
Eenvoudig en uniek,
een nieuwe manier van baden.
Zonder emulgatoren toch een perfecte
vermenging van zuivere olie en water.

Voor een extra bijzondere belevenis:
vele demeter bad- en massageoliën.

Indruk

www.indruk.eu

info@indruk.eu
072-5896699

Workshop Elementaire Landbouw

Stichting Agrikos verzorgt de 7-delige workshop Elementaire Landbouw. Workshopleider en onderzoeker Hans Bruinsma geeft uitleg over het landbouwgewassensysteem dat hij heeft ontwikkeld op basis van de elementaire kwaliteiten van gewassen en rassen. Aan de hand hiervan adviseert hij welke vruchtwisseling het best

past bij de gewassen die een bedrijf teelt en welke en rassen en grondbewerkingsperiodes optimaal zijn. Deze tijden hangen samen met de positie van zon en maan in de dierenriem. Doelstelling van Stichting Agrikos is het verspreiden van kennis over de werking van de kosmos op landbouwgewassen. Sinds 2005 heeft Hans

Bruinsma deze methode, gebaseerd op 30 jaar onderzoek, op landbouwbedrijven getoetst. Hieruit concludeert hij dat deze methode voor biologische teelt gemiddeld ongeveer 30 procent bruto tot 60 procent netto opbrengstverbetering kan opleveren door snellere groei, meer kwaliteit en meer gewasgezondheid. Zo bleek bijvoorbeeld, dat aantasting van aardappels door phytophthora, rhizoctonia en schurft zeer sterk kon worden teruggedrongen.

In de workshop komen alle onderdelen van de methode aan bod: elementaire ordening van landbouwgewassen en rassen; effecten van grondbewerkingsperiodes en soorten grondbewerking; samenstellen van elementaire vruchtwisseling; en herverdeling van werkzaamheden in zon- en maanperiodes. De bijeenkomsten bestaan uit informatieoverdracht en directe omzetting daarvan naar de eigen bedrijfssituatie. Aan het eind van de workshop heeft de deelnemer een realistisch jaarlijks uitvoerbaar bedrijfsplan. Voorjaar 2014 zijn er in week 2 t/m 8 twee workshops gepland

Moestuincursus

Schrijfster Alma Huisken is hartstochtelijk biodynamisch moestuinder en ecologisch hovenier. Al jaren geeft ze met veel enthousiasme haar biologische moestuincursus, bedoeld voor iedereen die 'groen' of nog 'groener' wil leren telen. De pijlers waarop de biologische teelt rust komen aan bod, zoals composterende, combinatie- en wisselteelt, gier maken, het belang van wilde bloemen, biodiversiteit en een ecologische balans.

in Dronten (maandagochtend en middag, Warmonderhof) en in Utrecht (dinsdagmiddag en -avond). Utrecht heeft de voorkeur voor bedrijven met veel gewassen.

Kosten: € 695 excl. btw. Extra bijeenkomst bedrijven veel gewassen € 97,50 excl. btw. Info: www.agrikos.nl of 030-225 7505/0346 785 387. Opgave: info@agrikos.nl of Stichting Agrikos, Veldlaan 44, 3737AR Groenekan.

(advertentie)

7-DELIGE WORKSHOP ELEMENTAIRE LANDBOUW

1. Gewassensysteem
2. Grondbewerking
3. Elementaire rotatie
4. Herhalingsvrije rassen
5. Ordening zonperiodes
6. Ordening maanperiodes
7. Werkgroepen rassen

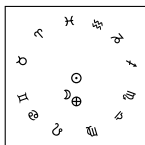
In 7 stappen een jaarlijks uitvoerbaar werkplan

voor 30% bruto tot 60% netto opbrengstwinst door toename groeisnelheid, kwaliteit en gezondheid.

Lessen 1 x per week:
week 2 t/m 8 (2014)
Kosten: € 695,- excl. btw.

Tel. 030-2257505
Opgave: info@agrikos.nl
Stichting Agrikos
Veldlaan 44 3737AR
Groenekan
www.agrikos.nl

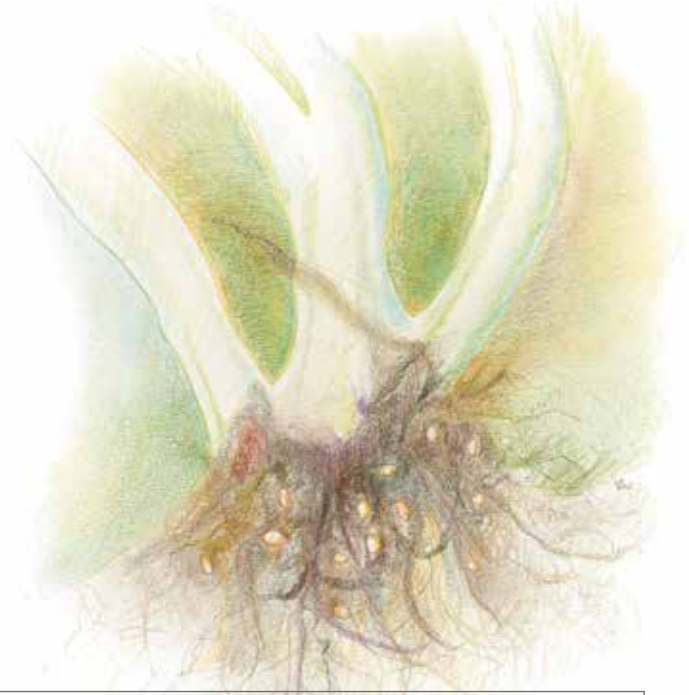

Daarnaast worden cursisten vertrouwd gemaakt met de bio-dynamische teelt en permacultuur. Elke tuinier – ook balkon-tuiniers én ervaren moestuin-ders – doet in deze kortdurende, intensieve training tips en inspiratie op. Dit jaar geeft Alma haar theorielessen in februari en maart op 5 locaties: Groningen, Molenrij (Gr.), Almere, Haarlem en Kerk-Avezaath (na-bij Tiel). De praktijklessen worden gegeven in mei, in Alma's

eigen tuin, De Groene Luwte in Molenrij (Gr.). Alma schreef ze-ven boeken, waaronder het met de Wina Born-prijs bekroonde *Groente*. Met fotografe Doortje Stellwagen maakte ze o.a. *Van het land* en *Met mest en vork*.

Info: 0595 – 481580 of
alma@degroeneluwte.nl,
www.degroeneluwte.nl.

> Wortels van tuinboonplant
 met stikstofknolletjes
 (Tekening: Alma Huisken)

Phileen's column Winter-mijmeringen

Net als iedereen hebben wij zonnecellen. Op zonnige dagen zie ik met genoegen de elektriciteitsmeter achteruit lopen dankzij onze energiebron op het dak. Toch is het vastleggen van zonnestrallen niets nieuws; de energie van licht benutten, is een van de oudste kunstjes van Moeder Natuur. Planten – om preciezer te zijn bladgroen-korrels – leggen, al zo lang er leven is, de energie van de zon vast. En met die zonne-energie wordt molecuul voor molecuul CO₂ aan elkaar geketend tot

tarwe, aardappels of kerstbo-men. Dat is zo'n beetje de grote lijn van het verhaal, ik laat de nuances nu even weg.

Wij als mens zijn niet in staat om te leven van de zon. Daarvoor hebben we planten nodig, die wel zonne-energie kunnen vangen. Planten die ons voeden, planten waarmee we ons vee voeren, en historische plan-ten die nu olie en gas aan ons leveren.

En zoals de plant de bemid-delaar is tussen de zon en de mens, zo voel ik me als tuinder

de bemiddelaar tussen de aarde en de plant. Wij zorgen voor een lekker grondje met voldoende mest en vocht. Dan doen de zon en de planten samen het werk. Wij hoeven alleen nog maar te oogsten.

De zon betekent leven. Van-uit die gedachte vierden onze voorouders midden in de win-ter, rondom de zonnewende, feest om de terugkeer van nieuw leven te vieren. En dat doen wij nog steeds.

In die donkere wintertijd, als onze zonnecellen nauwelijks

stroom geven, en de meeste planten even ondergronds zijn omdat er toch te weinig zon is, is het tijd voor mijmeringen. Dan beseft ik dat elk gerecht op mijn kerstdis zonne-energie is. En dan bedenkt ik dat ik wel weet hoe een plant groeit, maar er evengoed helemaal niets van begrijp. Het gaat veel verder dan moleculen en lichtstralen, het is gewoon een wonder. ☺

Phileen Meertens heeft met haar man een biologisch-dynamisch akkerbouwbedrijf in Hensbroek.

Opening Natuurderij Keizersrande

Drieduizend bezoekers kwamen, ondanks het koude en windrige weer, op 1 en 2 november een kijkje nemen bij de officiële opening van Natuurderij Keizersrande. Dit BD-bedrijf in de uiterwaarden van de IJssel ten noorden van Deventer is om meerdere redenen heel bijzonder: terwijl in veel uiterwaarden boerderijen worden gesloopt om ruimte te maken voor de rivier, is hier juist een grote nieuwe terp opgericht met daarop een compleet nieuwe boerderij: een woonhuis, een publieksruimte, een stal voor 80 melkkoeien en een schuur. En waar zie je nu dat jonge on-

dernemers - Annette Harberink met partner Floor Dijkstra - die niet uit de landbouw komen en dus geen grond van hun ouders kunnen overnemen, een BD-boerderij kunnen starten van 170 hectare?

Dit initiatief kon tot stand komen dankzij de samenwerking van Stichting Ijssellandschap, Rijkswaterstaat en gemeente Deventer. De bedrijfsvoering staat ten dienste van het natuurbeheer in dit gebied, vandaar de naam Natuurderij. Annette heeft bovendien de taak om het gebied open te houden, zodat ten tijde van een hoge waterstand het water goed kan

< Bij Keizersrande zullen vijf permanente landschapskunstwerken verschijnen. Kunstenaar Krijn de Koning heeft dit schetsontwerp gemaakt voor een 'Observatorium'

ven nevengeulen vrij blijven van begroeiing.

Ook kunstenaars hebben zich aan het project verbonden. Zij hebben de ontvangstruimte ingericht en de komende jaren zullen er nog vijf grote, permanente kunstwerken op Keizersrande verschijnen. Binnen en buiten zullen allerlei educatieve, recreatieve en culturele activiteiten plaats vinden.

Een Dynamisch Portret over de start van dit bedrijf verscheen in DP2010-5 (na te lezen op bdvereniging.nl/dp).

(advertentie)

San Floriano

Demeter tubezeep en massagekaars,
verzorgingsproducten met een
combinatie van natuurlijke zuiverheid en
puur handwerk.

demeter

Uniek en eenvoudig, en vooral demeter.
Cosmetica met verfijnde geurcombinaties.

www.indruk.eu
info@indruk.eu
072-5896699

Agenda

>> zie elders in dit nummer

17 december Congres Agro-ecologie

Hoogleraar Pablo Tittonnell houdt een inleiding bij het congres 'Agro-ecologie: droom of toekomstperspectief?' in Elsenne (B). Kan agro-ecologie 14 miljard mensen voeden? Zie www.bioforumvlaanderen.be bij agenda.

Vanaf 7 januari Dynamisch leven en werken

De basiscursus 'Dynamisch leven en werken op het land en in de tuin' start 7 januari bij de Zonnetuin in Alkmaar gedurende 10 weken. Guurtje Kieft stelt hierin het zoeken naar een bewuste verbinding tussen aarde en kosmos centraal. Leren werken op de juiste momenten, de constellaties, betekent dat je leert samenwerken met de Geestelijke Krachten uit de planetensferen, de sterrenwerelden, en de natuurwezens en elementaren. Kosten €180,- incl. het bijhorende tuinboek. Opgave bij Guurtje Kieft 072-5159456. Info: www.dezonnetuin.org

11 jan en 15 febr >> Bodembijeenkomsten

Ter voorbereiding op de winterconferentie, zie pag 12

9 jan en 13 febr >> Excursie bedrijfsindividualiteit

Met de BD-Vereniging op bezoek bij een bedrijf, zie pag 14

week 2 t/m 8 >> Workshop Elementaire Landbouw

7-Delige workshop door Hans Bruinsma, zie pag 34

Vanaf 17 januari >> De mens en zijn natuur

Cursus door Jan Weijzenfeld en Bart Keer, zie pag 33

22 en 23 januari BioVak

Dé beurs voor de biologische branche, zie pag 13

Vanaf 25 januari BD-landbouw en voedingskwaliteit

Jaaropleiding op Kraaybeekershof, zie www.kraaybeekershof.nl

Vanaf 30 januari Puur koken

In de cursus vegetarisch koken

ga je met een groep vijf keer aan de slag met leuke gerechten die meteen toepasbaar zijn in de thuiskeuken. De lessen zijn één maal per maand in Zeist. Zie www.groenekookacademie.nl

2 februari >> Kunst en Koe

Met Herman Smith, Jan Diek van Mansvelt en *The real dirt on Farmer John*, zie pag 31

5-8 februari >> Tagung in Dornach

Jaarlijkse internationale BD-landbouwconferentie, zie pag 16

Vanaf febr/mrt >> Moestuincursus

Met Alma Huisken, zie pag 34

Vanaf februari Grondbeginselen Energetisch Beheer

Wil je wonen, werken en ontspannen in een omgeving waar je energie van krijgt? En ook nog bijdragen aan een gezonde Aarde? Dat kan! Je leert het in deze cursus met Hans Andeweg, schrijver van *In resonantie met de natuur* en *Scheppend leven*. Elf dagen van feb t/m dec 2014 op Landgoed Kraaybeekershof,

Landgoed Stoutenburg en in de Tuinen van Appeltern. Veel oefeningen en praktische toepassingen afgewisseld met theorie. De energie van de natuur, je huis en werk waarnemen, interpreteren en verbeteren. Zie www.ecotherapie.org of bel 0641840555.

12-15 februari Biofach

Dé internationale beurs voor de biologische branche.

21, 22 en 23 febr >> Steinbeisser Experimental Gastronomy

Eetbelevens in Amsterdam, zie pag 6

26 febr en 15 mrt >> Winterconferentie

Jaarlijkse conferentie van de BD-Vereniging. Thema: Bodemvruchtbaarheid als vrucht van de landbouw. Zie pag 12

8 en 9 maart Reclaim the Seeds

Zadenruilbeurs en workshop-programma rond behoud van diversiteit van zaadgoed in de Hortus en Het Oude RKZ in Groningen, zie www.reclaimtheseeds.nl.

Ik ben actief voor de BD-Vereniging

Maria van Boxtel, 41 jaar, woont in Wageningen, werkt als adviseur en ondernemer

Vereniging: Samen met anderen probeer ik jongeren te 'koppelen' aan oudere ondernemers die opvolging zoeken. Soms help ik grondeigenaren met het opzetten van een nieuwe boerderij en met het vinden van een boer of boerin die daar wil werken.

Gebeurtenis: Ruim honderd gasten dronken lekkere melk uit kunstige kommetjes. Daarna gooiden veertig vrouwen emmers met IJsselwater over de terrastrappen, als doop van het erf bij de opening van Natuurderij Keizers-Rande.

Enthousiast: In de BD-landbouw zie ik inspirerende mensen die echte en vitale voeding produceren. Steeds op zoek naar ontwikkeling van persoon en plek, vaak pareltjes in het landschap.

Ook actief zijn in de BD-Vereniging?
Bel of mail 0321 315937
info@bdvereniging.nl

Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding

DYNAMISCH PERSPECTIEF
2013 - WINTER - nr 5

Dynamisch Perspectief is het ledenblad van de BD-Vereniging en verschijnt 5x per jaar. ISSN 1389-7438.

Voor vragen over lidmaatschap of over het opsturen van Dynamisch Perspectief, bel het bureau: 0321-315937

Redactie Ellen Winkel (hoofdredacteur), Luc Ambagts, Andries Palmboom, Wim Goris, Gineke de Graaf.

Sluitingsdatum kopij 1 januari 2014, agendaberichten 20 januari. DP2014-1 verschijnt 15 februari. Heb je ideeën voor artikelen? Overleg met Ellen Winkel, ellen@schrijfwinkel.nl of tel. 0858-771175. De redactie houdt zich het recht voor stukken in te korten, te bewerken of te weigeren.

Copyright BD-Vereniging. Overname van artikelen alleen met voorafgaande toestemming van de redactie.

Coverfoto Schilderij 'Korenschoven' door Herman Smith

Vormgeving Fingerprint, Witzenhausen DE, Gerda Peters

Druk HSGB Grafimedia, Tiel

Wisentweg 12
8251 PC Dronten
telefoon 0321 315937
fax 0321 315938
info@bdvereniging.nl
www.bdvereniging.nl

De BD-Vereniging werkt aan de ontwikkeling van de biologisch-dynamische landbouw en voeding door ontmoetingen, scholing, onderzoek en publicaties. Ze werkt samen met o.a. Stichting Demeter, Stichting Grondbeheer BD-landbouw, Stichting Warmonderhof en de Antroposofische Vereniging in Nederland.

Bestuur Piet van IJzendoorn (voorzitter), Ruud Hendriks, Maria van Boxtel (aspirant-lid), Derk Klein Bramel (aspirant-lid).

Medewerkers bureau Luc Ambagts (beleidsmedewerker), Bram Gordijn (secretariaat en boekhouding)

BD-beroepsontwikkeling Beroepsleden die belangstelling hebben voor intervisie, coaching, bedrijfsbezoeken of themagroepen kunnen contact opnemen met Luc Ambagts op het bureau.

BD-preparaten De preparatenwerkgroep heeft haar werk overgedragen aan Gineke de Graaf. Via de website bdvereniging.nl zijn de BD-preparaten en materialen

daarvoor te bestellen. Het kan ook rechtstreeks bij Gineke: Kokkestraat 8, 5081 CN Hilvarenbeek, groengraaf@gmail.com, 06-47235401 (voicemail)

BD-jong Activiteiten voor en door jongeren t/m 33 jaar. Voor info, neem contact op met bd-jong@bdvereniging.nl

Lidmaatschap € 40,- per jaar Jongerenlid (t/m 23 jaar): € 20,- per jaar. Beroepslid: € 200,- per jaar. Gekoppeld beroepslid: € 40,- per jaar (voor volgende beroepsleden van hetzelfde bedrijf). Een lidmaatschap wordt jaarlijks stilzwijgend verlengd, tenzij u vóór 1 december van het lopende jaar heeft opgezegd. Aanmelden als lid kan via het bureau of via de website www.bdvereniging.nl. Bankrekening voor contributie 147485 tnv Ver voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding, IBAN: NL 04 INGB 0000 147485, BIC: INGBNL2A

Schenkeningen en legaten De inkomsten van de vereniging bestaan uit de contributies van leden. Daarnaast ontvangt ze jaarlijks uw warme giften. De BD-Vereniging is erkend als Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI) Legaten zijn geheel vrij van successierecht. Schenkingen zijn vrijgesteld van schenkingsrecht. Wilt u meer informatie, belt u dan met het bureau.

Licht in de kleur

B D J U W E L E N

Tekst: Ellen Winkel / Foto: Gerrit Schreurs

"Het verven van de wol met verfstoffen uit planten is een ontdekkingstocht", vertelt wolkunstenaar Claudy Jongstra in een videoportret bij de expositie 'Bruiloft' in Het Ketelhuys in Schiedam. "Wat geeft die plant jou? Natuurlijk zijn er boeken en verfrecepten, maar ik vind het veel spannender om zelf waar te nemen. Als je in het verfbad kijkt, kun je de kleur bijna proeven. Je voelt, je ziet, je ruikt, je proeft de kleur. Precies op het juiste moment, op het hoogtepunt van de kleur, haal je het materiaal uit het bad."

Claudy Jongstra liet zich voor deze tentoonstelling inspireren door schilderes Jacoba van Heemskerck, de levenspartner van BD-pionier Marie Tak van Poortvliet die in 1926 de Cultuurmaatschappij Lovelandale oprichtte. "Ik ben op zoek gegaan naar het licht in de kleur, net als Jacoba van Heemskerck."

Veel inspiratie vindt Claudy in de holistische werkwijze van de biologisch-dynamische landbouw. Haar wol komt van haar eigen kudde Drentse heideschapen. De planten waaruit zij kleurstoffen wint, verbouwt ze op kleine schaal in haar eigen tuin en ze laat ze op grotere schaal verbouwen op de BD-boerderijen Gerbrandastate en De Kompenije.

"Het is een gesloten keten. Als er in die keten een schakel ontbreekt, dan dient zich dit aan, dat voel je. Wij hadden eerst geen bijen, maar we zagen aan de leegheid in de tuin dat er iets ontbrak. Sinds kort hebben we de oudste bij ter wereld, de zwarte bij. Hij is heel zeldzaam. Als je die bij ziet vliegen, met stuifmeelklompjes, of je ziet hoe ze zich op een bloemetje nestelt, dat is" - ze zoekt naar woorden - "ik zou bijna zeggen: god. Het is, ja het is, heel groot." ☺

Het videoportret over Claudy Jongstra is nog te zien via www.deketelfactory.nl. Kijk voor meer info op www.claudyjongstra.com, onder andere een filmpje over het telen van wede (voor indigo-blauwe kleurstof) door BD-boer Asse Aukes.

> Detail van het zonlicht op het werk 'Frisian Landscape', dat in het Fries museum een wand van 25 bij 6,5 meter (!) bedekt.

Ook een BD juweel insturen?
Bel of mail met Ellen Winkel, zie colofon

demeter

Biodynamisch

zuiver @zuivel

Probeer eens de heerlijke Demeter vla van Zuiver Zuivel

- Bereid met melk van koeien met hoorns en biologisch vanille extract
- Verpakking: Vanillevla 1/2 of 1 liter, Chocoladevla 1/2 liter
- Ook lekker met een toefje slagroom

www.zuiverzuivel.nl

